

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw mr. drs. I.K. van Engelshoven
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Den Haag, 8 februari 2021
Kenmerk: RVC-2021-1613

Betreft: tussenadvies Commissie Collectie Nederland

Geachte mevrouw Van Engelshoven,

De Commissie Collectie Nederland (hierna: de commissie), zoals ingesteld door de Raad voor Cultuur, is bijzonder verheugd over uw ambitie te komen tot een meer betrokken overheidsbeleid inzake de bescherming van roerend cultureel erfgoed, een van de belangrijkste aanbevelingen van de commissie-Pechtold.¹

In uw adviesaanvraag staat het formuleren van een duidelijke en overkoepelende visie op de samenstelling en ontwikkeling van een dynamische Collectie Nederland voorop. Die visie moet een kader aan bescherming geven: als duidelijk is wat moet worden verstaan onder de Collectie Nederland, kan vervolgens de vraag worden beantwoord wanneer roerend cultureel erfgoed dusdanig belangwekkend voor Nederland is, dat het moet worden behouden en niet naar het buitenland mag verdwijnen. Voor het beschermingsvraagstuk is het tevens nodig om beter zicht te krijgen op beschermwaardig particulier bezit in Nederland. Het beoordelen van de huidige invulling van het register waarop de tot op heden door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) beschermde cultuurgoederen en verzamelingen zijn opgenomen, is eveneens een onderdeel van de adviesaanvraag. De commissie heeft kortom een uitdagende en omvangrijke opdracht.

In verband met de op handen zijnde evaluatie van de Erfgoedwet heeft u de commissie verzocht de adviezen die hiermee samenhangen als eerste te formuleren, begin februari 2021. Het gaat u daarbij om de criteria waarmee cultuurgoederen en verzamelingen als beschermd worden aangewezen en worden opgenomen in het register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen.

¹ Van terughoudend naar betrokken – hoe cultuurgoederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen (2019, Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen/ Raad voor Cultuur).

De commissie begrijpt dit verzoek, maar het heeft haar wel voor een dilemma geplaatst. Allereerst zijn de aanwijzingscriteria niet los te zien van een visie op de Collectie Nederland, een advies dat voor een later stadium was voorzien. Een visie op de Collectie Nederland geeft antwoord op de vraag wat we willen beschermen en waarom, en gaat vooraf aan de vraag hoe – aan de hand van welke criteria – we willen beschermen. Voorts is in het onderzoek van de commissie naar het functioneren van de huidige aanwijzingscriteria onvermijdelijk ook de wijze van beschermen als geheel ter discussie komen te staan. U heeft daartoe niet verzocht in uw brief, maar de commissie kan niet om dit vraagstuk heen. In het vervolg van haar opdracht heeft zij immers de taak te adviseren over de beschermwaardigheid van cultuurgoederen in individuele casussen. Daartoe zoekt zij naar een optimale bescherming en werkwijze. De beleidsconsequentie is dat alle drie de instrumenten voor bescherming tegen het licht zijn gehouden: de criteria, maar ook de registersystematiek en de financiën.

De afgelopen maanden heeft de commissie (literatuur)onderzoek gedaan en reeds een groot aantal deskundigen en belanghebbenden gehoord (zie bijlage). Vanzelfsprekend had de commissie de particulieren en hun collecties graag persoonlijk bezocht, maar dit was vanwege de beperkingen door corona nauwelijks mogelijk. Desondanks meent de commissie dat de online gesprekken belangwekkende noties hebben opgeleverd voor dit tussenadvies.

De commissie vindt, daarin gesteund door een groot aantal stakeholders uit het particuliere veld, de overheid en de museale wereld, dat de bescherming van roerend cultureel erfgoed anders moet worden ingericht. De huidige systematiek met een register – een lijststelsel – is weinig flexibel en in die zin niet passend bij een dynamische Collectie Nederland. Bovendien is ze te afhankelijk van een gedetailleerd inzicht in het publieke en particuliere bezit en financieel kwetsbaar: de lijst met beschermde cultuurgoederen kan alleen standhouden als de overheid – op het moment dat een eigenaar een beschermd cultuurgoed aan het buitenland wil verkopen en er geen andere kopers zijn die de betreffende casus voor Nederland willen behouden – zelf tot aankoop over kan gaan. Die aankoopmogelijkheid is niet gegarandeerd: het Nationaal Aankoopfonds, waaruit de bescherming dient te worden gefinancierd, is niet wettelijk verankerd. Zijn doelstellingen en budgetten zijn daarmee evenmin vastgelegd.

Hoewel haar focus daar wel ligt, gaat beschermen voor de commissie niet alleen over beschermen van roerend cultureel erfgoed in particulier bezit. Ook het roerend cultureel erfgoed in publiek bezit is van belang en dus onderwerp van onderzoek (zie bijlage voor een globaal schematisch overzicht van roerend cultureel erfgoed in Nederland). Het is geen vanzelfsprekendheid dat dit erfgoed wettelijk afdoende beschermd is. Verder schaarde de commissie niet alleen cultuurgoederen en verzamelingen onder roerend cultureel erfgoed, maar nadrukkelijk ook ensembles. Deze gebouwen met cultuurgoederen zijn één geheel, vaak gesamtwerkstukken, en dienen als zodanig beter te worden beschermd.

In dit briefadvies geeft de commissie de contouren van haar visie op de Collectie Nederland en haar overwegingen voor een mogelijk nieuwe wijze van beschermen. De uitwerking daarvan volgt in het tweede deel van het adviestraject. Onderdeel van de nieuwe visie op de Collectie Nederland is een nieuwe invulling van de criteria in de Erfgoedwet. De huidige criteria zijn onduidelijk en deels niet meer toereikend voor het realiseren van een dynamische, tot de verbeelding sprekende Collectie Nederland. De beschermingscriteria, zoals de commissie de aanwijzingscriteria in het vervolg noemt, zijn zo geformuleerd dat ze ook in een eventueel ander beschermingsstelsel dan het huidige register toepasbaar en van waarde kunnen zijn.

De commissie ziet uit naar uw reactie op dit tussenadvies en gaat hierover en over het vervolg van de opdracht graag met u in gesprek.

Namens de Commissie Collectie Nederland,

Sybrand van Haersma Buma,
Voorzitter

Brigitte Bloksma,
Vicevoorzitter

Tussenadvies Commissie Collectie Nederland

Inhoudsopgave

Visie op bescherming	6
Het woord 'bescherming'	
De huidige beschermingsystematiek	
Waarom we beschermen	
<i>Nederlandse identiteit</i>	
Wat we beschermen; de Collectie Nederland	
<i>Naar een nieuwe invulling</i>	
Rol commissie bij bescherming	
De dilemma's bij bescherming	
Nieuwe beschermingscriteria	16
Onderwerp van evaluatie	
Uitgangspunten	
Werkwijze	
Naar een nieuwe invulling	
Naar een nieuwe beschermingsystematiek	22
Het functioneren van de huidige systematiek	
Uitgangspunten voor een nieuwe systematiek	
Ten slotte	31
Samenvatting aanbevelingen met betrekking tot de huidige Erfgoedwet	
Overige aanbevelingen	
Vervolg adviestraject	
Bijlagen	35
Adviesaanvraag	
Globaal overzicht roerend cultureel erfgoed in Nederland	
Gesprekspartners	
Bronnen en literatuur	
Commissieleden	

Wat vooraf ging:

- 1985 Wet tot behoud van cultuurbezit (Wbc) en Wbc-commissie (Raad voor Cultuur)
 - 1997 Instituut Collectie Nederland (ICN)
 - 1997-1999 Adviescommissie Wbc
 - 2001 ‘Advies Actualisering Wbc-lijst, wet tot behoud van cultuurbezit’, rapport Raad voor Cultuur
 - 2002 Aanpassing Wbc
 - 2010 Opgaen ICN in RCE
 - 2014 Einde Wbc-commissie
 - 2016 Erfgoedwet, de Wbc wordt hierin geïntegreerd
- Belangrijkste wijzigingen inzake bescherming roerend cultureel erfgoed:
- minister bepaalt ‘ambtshalve’ de aanwijzing en wijziging of intrekking daarvan, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan voorstellen doen
 - verruiming aankoopmogelijkheden: particulieren mogen als eerste aankopen
 - aanwijzing wordt ook mogelijk voor ensembles
 - vervreemdingsprocedure afstoten van cultuurgoederen in bezit van Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen, universiteiten en andere publiekrechtelijke rechtspersonen
- 30 januari 2019 veiling krijttekening Peter Paul Rubens uit de privécollectie van wijlen prinses Christina bij Sotheby’s in New York
 - 1 maart 2019 Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen (commissie-Pechtold)
 - 30 september 2019 ‘Van terughoudend naar betrokken’, rapport Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen / Raad voor Cultuur
 - 17 december 2019 ‘Beleidsreactie op rapport Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen’, Ministerie van OCW
 - 1 september 2020 Commissie Collectie Nederland (vaste onafhankelijke commissie, belegd bij de Raad voor Cultuur)

Visie op bescherming

Het woord 'bescherming'

De Erfgoedwet heeft voor wat betreft beschermde cultuurgoederen en verzamelingen tot doel deze te 'behouden voor het Nederlands cultuurbezit' (zie artikel 3.7). Bescherming in deze context gaat over voorkomen dat (onmisbare en onvervangbare) cultuurgoederen en verzamelingen naar het buitenland verdwijnen via ongewenste vervreemding. De commissie gaat over de bescherming van roerend cultureel erfgoed in deze betekenis.

Uit de gesprekken is gebleken dat er ook behoefte is aan andersoortige bescherming van roerend cultureel erfgoed, namelijk bescherming in de zin van behoud, beheer en beveiliging. Dat betreft zowel erfgoed met een beschermde status als erfgoed zonder beschermde status. Het is een complex en al langer spelend probleem, waarbij vooral particuliere verzamelingen en nalatenschappen van kunstenaars zorg behoeven. Formeel gaat de commissie niet over dit beschermingsvraagstuk, maar desgewenst is zij zeker bereid hierover mee te denken en in een later stadium eventueel ook een advies uit te brengen.

Een derde invulling van bescherming van roerend cultureel erfgoed betreft bescherming in tijden van crisis zoals oorlog. Ook dit is een ander adviesterrein, behorend bij de Nederlandse Unesco Commissie.

De huidige beschermingsystematiek

De Erfgoedwet kent verschillende beschermingsregelingen inzake roerend cultureel erfgoed, dat is het geheel van cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles waarover de commissie adviseert.² Indachtig de opdracht van de minister, zijn voor de commissie de 'aanwijzingsregelingen' inzake cultuurgoederen en verzamelingen respectievelijk ensembles de meest relevante regelingen.

De aanwijzingsregelingen zijn niet identiek helemaal hetzelfde. De aanwijzing van een cultuurgoed of verzameling heeft vermelding in een register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen tot gevolg. De aanwijzingsregeling geldt voor particulier en publiek bezit, maar afgaande op de memorie van toelichting, de wetsgeschiedenis en de staande praktijk wordt met name particulier bezit aangewezen.³ Volgens de website data.collectienederland.nl telt het register momenteel 161 werken en verzamelingen, en op de website cultureelerfgoed.nl is te lezen dat deze werken en verzamelingen zelfs uitsluitend in particulier bezit zijn. Voor eigenaren van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen

² Deze verschillende beschermingsregelingen zijn uitvoerig onderzocht en toegelicht door de commissie-Pechtold. Voor een volledige juridische analyse verwijzen wij naar dit advies. *Van terughoudend naar betrokken*, p. 82-105.

³ Publiek bezit: publiekrechtelijke rechtspersonen als Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Particulier bezit: natuurlijke personen zoals verzamelaars en privaatrechtelijke rechtspersonen zoals stichtingen, bedrijven, kerkgenootschappen en verenigingen (waaronder bijvoorbeeld particuliere musea, bedrijfscollecties en kunstenaarscollecties vallen).

gelden beperkende bepalingen. Zo is het zonder toestemming van de minister van OCW verboden beschermde cultuurgoederen of verzamelingen naar het buitenland te brengen.

Als er gevaar bestaat dat een als beschermd aangewezen cultuurgoed of verzameling voor Nederland verloren gaat, kan de minister van OCW daartegen binnen een termijn van zes weken bedenkingen aanvoeren. Die bedenkingen kunnen er uiteindelijk toe leiden dat de minister in onderhandeling treedt met de eigenaar over de aankoop van het beschermde cultuurgoed of de verzameling. Met andere woorden: als de Staat een werk voor Nederland wil behouden en er zijn geen kopers, dan heeft hij een inspanningsverplichting om het werk aan te kopen (zie kader ‘Hoe werkt aanwijzing?’). Als er geen overeenstemming komt over het aanbod tot aankoop van een beschermde cultuurgoed of verzameling door de Staat, kan een van de partijen de rechtbank in Den Haag verzoeken een prijs vast te stellen, op basis van advies van deskundigen. De minister kan binnen een maand na de uitspraak van de rechtbank alsnog besluiten niet aan te kopen en de eigenaar kan alsnog afzien van het buiten Nederland brengen van het beschermde cultuurgoed of de beschermde verzameling. Als de minister besluit niet aan te kopen, heeft dat als consequentie dat de bedenkingen tegen definitieve uitvoer komen te vervallen. Daarmee wordt naar het buitenland brengen alsnog mogelijk.

Aanwijzing is ingrijpend voor de eigenaar. Zolang het werk is aangewezen, kan het bijvoorbeeld niet zonder toestemming van de minister van OCW naar het buitenland, ook niet tijdelijk. Hoewel de aanwijzing van een cultuurgoed of verzameling niet bij voorbaat een absoluut verbod op uitvoer is, werkt deze in elk geval vertragend.

Aanwijzing, wijziging of intrekking van aanwijzing gebeurt ambtshalve door de minister van OCW. Er kunnen verzoeken tot (intrekking of wijziging van) een aanwijzing worden gedaan, maar de minister is bestuursrechtelijk niet verplicht om daar na afweging iets mee te doen. Voor aanwijzing is alleen toestemming van de eigenaar nodig indien de eigenaar tevens de vervaardiger of erfgenaam van de vervaardiger is, of als de eigenaar het cultuurgoed zelf in Nederland heeft gebracht of het binnen vijf jaar nadat het in Nederland is gebracht, heeft verworven of geërfd.⁴ De minister mag geen cultuurgoed aanwijzen dat in Nederland is voor een tijdelijke tentoonstelling of toebehoort aan iemand die tijdelijk in Nederland woont. Tot slot is aanwijzing niet mogelijk indien het cultuurgoed naar het oordeel van de minister niet in Nederland thuishoort. In de meeste gevallen is dus wettelijk geen toestemming van de eigenaar nodig.

Op het huidige register komen ook losse cultuurgoederen voor die onderdeel zijn van een ensemble. Voor ensembles kent de Erfgoedwet echter een iets afwijkende regeling. Ensembles kunnen wel worden aangewezen, maar daarmee wordt niet automatisch overgegaan tot bescherming. Het zonder toestemming vervreemden van een roerende zaak uit een aangewezen ensemble is dus mogelijk, met dien verstande dat als het een publieke

⁴ Hieraan zijn wel maximale termijnen verbonden; zie artikel 3.9 van de Erfgoedwet.

eigenaar betreft deze zich wel heeft te houden aan de vervreemdingsprocedure (zie paragraaf 4.2 in de Erfgoedwet).

Naast de aanwijzingsregelingen kent de Erfgoedwet ook nog enkele andersoortige, voor betrokkenen lastig te duiden regelingen die zijn gericht op het beschermen van publiek en/of particulier bezit. De regelingen hebben overlap, en kunnen gelijktijdig van toepassing zijn, ook met de aanwijzingsregelingen.

De eerste regeling is de regeling inzake (beschermde) cultuurgoederen in eigendom van Staat, provincie, gemeente of een andere publiekrechtelijke rechtspersoon. Met deze regeling beoogt de wetgever een zorgvuldige besluitvorming over het vervreemden van een cultuurgoed of verzameling in publiek bezit te waarborgen (zie paragraaf 4.2). Voor deze regeling, nieuw in de Erfgoedwet van 2016 en door de RCE de ‘vervreemdingsprocedure’ genoemd, geldt geen algemene adviesverplichting. De Staat, provincies, gemeenten en andere publiekrechtelijke personen kunnen na bekendmaking tot op zekere hoogte⁵ zelf bepalen of ze een onafhankelijke expertcommissie betrekken bij het beoordelen van de beschermwaarde van een cultuurgoed of verzameling voor het Nederlandse cultuurbezit. Belangrijk om in dit verband te noemen is een beschermingsmaatregel die niet in de Erfgoedwet staat: de Leidraad Afstoting Museale Objecten (LAMO). Deze leidraad gaat over cultuurgoederen en verzamelingen die door musea worden beheerd. De LAMO bevat een procedure die musea die in het Museumregister zijn geregistreerd dienen te volgen als zij objecten willen ‘afstoten’. Het gaat om de musea die in het Museumregister zijn geregistreerd. Deze vorm van zelfregulering heeft niet eenzelfde juridisch afdwingbare kracht als de Erfgoedwet. Wel kan het museum met het overtreden van de LAMO uit het Museumregister worden verwijderd en kan het zijn lidmaatschap bij de Museumvereniging verliezen.

De tweede regeling (zie paragraaf 4.3) gaat over cultuurgoederen en verzamelingen in openbare of kerkelijke collecties, waarbij in het eerstgenoemde geval de Staat of een ander openbaar lichaam eigenaar is en in het tweede geval een kerkgenootschap (een privaatrechtelijke rechtspersoon). Het gaat hier om een licht beschermingsregime. De cultuurgoederen en verzamelingen mogen alleen buiten Nederland worden gebracht als toestemming van de eigenaar is gegeven of als (plaatsvervangend) een vergunning door de minister van OCW is verleend.

Bescherming via de Erfgoedwet strekt zich alleen uit tot cultuurbezit dat zich in Nederland bevindt, en dan alleen tot het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden. De eilanden Aruba, Curaçao en Sint Maarten zijn zelf verantwoordelijk voor de bescherming van hun roerend cultureel erfgoed en hebben daarvoor eigen wetgeving. Caribisch Nederland – Bonaire, Saba en Sint Eustatius – is eveneens niet meegenomen in de Erfgoedwet en lijkt ontoereikende wetgeving voor de bescherming van roerend cultureel erfgoed te hebben; in de

⁵ Zie voor deze nuancering artikel 4.8, sub a van de Erfgoedwet.

Monumentenwet BES kunnen zowel roerende als onroerende zaken worden beschermd, maar de wet kent geen specifieke artikelen over de bescherming van cultuurobjecten.

Tot slot kent de Erfgoedwet een aantal regelingen met een Europeesrechtelijke of internationaalrechtelijke achtergrond, zoals de Europese afspraken uit 1993 en de Unesco-verdragen 1954 en 1970. Die hebben als doel een onrechtmatige invoer, uitvoer en eigendomsoverdracht van culturele goederen te verbieden en te verhinderen. Elke EU-staat en staat die partij is bij het Unesco-verdrag 1970, mag teruggave van nationaal cultuurbezit eisen dat onrechtmatig buiten het eigen grondgebied is gebracht (Richtlijn 2014/60/EU). Het fundamentele recht op vrij verkeer van goederen binnen de Europese Unie geldt ook voor het verkeer van cultuurobjecten, met dien verstande dat de nationale lidstaten een relatief grote vrijheid hebben om in nationale regelgeving een uitzondering op dit Europese recht te maken. De Nederlandse beschermingsregelingen van de Erfgoedwet, zoals uitgelegd in deze paragraaf, zijn hiervan een voorbeeld. Elk land mag dus zijn eigen systeem kiezen. Frankrijk hanteert bijvoorbeeld een nationaal exportvergunningensysteem, dat in zijn strengheid veel verder gaat dan de beschermingsmaatregelen in Nederland.

Voor de uitvoer van cultuurobjecten buiten de Europese Unie is er de Europese Verordening 116/2009. Op basis van deze verordening is het verboden om bepaalde cultuurobjecten zonder vergunning van de minister van OCW buiten de Europese Unie te voeren.⁶ Anders dan een aantal buurlanden heeft Nederland geen aanvullend nationaal exportvergunningensysteem voor de uitvoer van cultuurobjecten binnen Europa.

⁶ Niet voor elk cultuurobject hoeft een vergunning te worden aangevraagd. Het ministerie van OCW hanteert voor verschillende categorieën van cultuurobjecten verschillende financiële waardedrempels, op basis van Europese regelgeving. Zie: Invoer en uitvoer van cultuurobjecten (2016, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen).

Hoe werkt aanwijzing?

- Op basis van de criteria in de Erfgoedwet kan de minister ambtshalve besluiten dat een cultuurogoed of verzameling niet voor Nederland verloren mag gaan.
- In dat geval wordt zo'n cultuurogoed of verzameling aangewezen als beschermd cultuurogoed of beschermde verzameling.
- Gevolg van deze aanwijzing is plaatsing op de lijst van beschermde cultuurogoederen en verzamelingen: het register ofwel 'de lijst'.
- Het cultuurogoed of de verzameling blijft in handen van de eigenaar, met dien verstande dat deze een aantal beperkingen krijgt opgelegd: het werk mag bijvoorbeeld niet naar het buitenland worden uitgevoerd zonder voorafgaande toestemming van de minister.
- Is een eigenaar van plan een werk naar het buitenland te brengen, dan moet hij/zij dit 1. melden aan de RCE en 2. wachten op toestemming van de minister.
- Als de minister bedenkingen heeft, moet hij/zij die binnen zes weken schriftelijk kenbaar maken aan de eigenaar.
- Daarmee is het verboden het beschermde werk buiten Nederland te brengen.
- Wel moet op dat moment de minister zijn/haar bedenkingen publiceren in de Staatscourant en zo kopers de gelegenheid geven de eigenaar een bod te doen tot aankoop van het beschermde cultuurogoed of de beschermde verzameling.
- Komt dat (passende) bod niet binnen zes weken, dan gelden de bedenkingen van de minister als een aanbod van de Staat om het werk te kopen.
- Het aanbod van de Staat geldt in principe drie maanden.
- Mocht er geen overeenstemming over dit aanbod komen, dan kan op verzoek van partijen de rechtbank Den Haag een prijs bepalen. De rechtbank laat zich hierover adviseren door deskundigen. In de bedenkerperiode die daarop volgt, kan de eigenaar afzien van verkoop en/of de minister de bedenkingen tegen uitvoer intrekken.
- Gebeurt dat niet, dan wordt het werk voor de door de rechtbank vastgestelde prijs aangekocht door de Staat en blijft het beschermde cultuurogoed of de beschermde verzameling voor Nederland behouden.

Waarom we beschermen

Het primaire doel van bescherming is voor de commissie het behouden van belangwekkend roerend cultureel erfgoed voor Nederland. Erfgoed heeft namelijk een uiterst belangrijke functie: het maakt de identiteit van een land zichtbaar, voelbaar en hoorbaar en vertelt in materiële of immateriële vorm wie we zijn en wie we waren. Erfgoed belichaamt denkbeelden en gevoelens en juist die functie maakt erfgoed, los van de financiële waarde, zo kostbaar en

het behouden waard. Mensen kunnen zich herkennen in erfgoed, wat emancipatie en een gevoel van 'ergens bij horen' teweeg kan brengen. Maar het kan juist ook nieuwe inzichten opleveren, wat een stimulans voor persoonlijke ontwikkeling en sociale cohesie is. Bescherming, een vorm van selectie, is een beleidsmatig instrument om de Nederlandse identiteit te weerspiegelen en vorm te geven.

Nederlandse identiteit

De commissie benadert identiteit als een dynamisch en gelaagd begrip. De Nederlandse identiteit is een tijdgebonden concept, dat door eenieder persoonlijk en door de samenleving als geheel wordt ingevuld. In een (cultureel) diverse samenleving is nationale identiteit niet één narratief maar een optelsom van narratieven.⁷ Meerdere gemeenschappen weerspiegelen en vormen de Nederlandse identiteit. Ook regionale gemeenschappen met sterke culturele tradities, evenals diverse migrantengemeenschappen – al dan niet afkomstig uit de voormalige koloniën – zijn onderdeel van de Nederlandse identiteit. Bovendien is het verhaal over identiteit niet enkel een positief verhaal; de schaduwkanten van de Nederlandse geschiedenis behoren er ook toe. De Nederlandse identiteit is kortom een begrip dat gaat over verscheidenheid. Bescherming gaat niet alleen over de bescherming van roerend cultureel erfgoed van een dominante cultuur.

In het verlengde hiervan geldt ook dat wat we bestempelen als belangwekkend roerend cultureel erfgoed aan verandering onderhevig is en bovendien afhankelijk van degene aan wie je het vraagt, de zogenaamde belanghebbende.⁸ Niet zozeer het object zelf, maar degene voor wie het betekenis heeft, bepaalt wat erfgoed is. Dat geldt zowel voor de ontvanger (het publiek), als voor degene die beslist of iets de status van erfgoed moet krijgen. Er is dus altijd – aan beide kanten – sprake van een 'selectieve blik'.⁹ Wat voor de ene gemeenschap of beoordelingscommissie belangwekkend erfgoed is, is dat voor een andere gemeenschap of beoordelingscommissie wellicht niet. Het is de wens van de commissie om de verschillende stemmen en perspectieven samen te brengen.

Omdat identiteit altijd in beweging is en afhankelijk is van de actualiteit¹⁰, stelt de commissie voor de definitie van erfgoed zoals gehanteerd in de Erfgoedwet¹¹ subtiel aan te passen. In de

⁷ 'In a cultural diverse world it is impossible to attribute a single set of positive values to a single 'canon' of heritage'. Different groups in society wish to see themselves, their values and their histories represented in the 'national story' of heritage.' Uit: *Heritage. Critical approaches* (2013, Rodney Harrison).

⁸ 'Whose heritage? Un-settling 'The heritage', re-imagining the post nation', in: *The Politics of Heritage: The Legacies of 'race'* (2005, Stuart Hall).

⁹ 'Anticiperend erfgoed', in: *Boekmancahier 124, Wie bepaalt wat erfgoed is* (2020, Irene Stengs).

¹⁰ Identiteit is altijd ook een 'becoming', nooit alleen een 'being', en is daarmee een begrip dat dus ook tot de toekomst behoort. Zie: 'Cultural Identity and Diaspora', in: *Framework 36* (1996, Stuart Hall).

¹¹ 'uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.'

erfgoedwereld kijkt men van oudsher eerder achterom en oordeelt men vaak in retrospectief. Tekenend hiervoor is dat de huidige definitie spreekt van ‘uit het verleden geërfde bronnen’ en dat ook in de memorie van toelichting behorende bij de Erfgoedwet het verleden wordt benadrukt: ‘Het [erfgoed] maakt het verleden zichtbaar en versterkt ons cultureel en historisch besef.’ De commissie is het daarmee zeker niet oneens, maar wil ook ruimte voor actuele zienswijzen en dialogen creëren, en de bescherming van moderne cultuurgoederen, zoals hedendaagse kunst, stimuleren. Ze stelt daarom voor om aan de definitie toe te voegen ‘uit het (*recente*) verleden geërfde materiële en immateriële bronnen’. Het is een kleine uitbreiding die het blikveld verruimt.

Wat we beschermen; de Collectie Nederland

De Commissie Collectie Nederland – de naam zegt het al – adviseert over de Collectie Nederland. Maar wat is de Collectie Nederland? Er is geen eenduidige omschrijving of hantering van het begrip. Dat blijkt uit de diverse beleidsstukken en publicaties zoals *Voor de eeuwigheid?* (2009), maar ook uit de gesprekken die de commissie de afgelopen maanden heeft gevoerd.

Er zijn ruwweg twee manieren in omloop om het begrip Collectie Nederland te duiden en in te zetten: formeel en cultureel. In het eerste geval staat de vraag centraal waaruit de Collectie Nederland bestaat; de Collectie Nederland als optelsom van verschillende deelcollecties. Hierbij past de omschrijving van het ministerie van OCW, met de Collectie Nederland als ‘het totaal van de publiek toegankelijke geregistreerde collecties en de niet-toegankelijke, particuliere collecties waarvoor de overheid verantwoordelijkheid heeft genomen [de 161 werken en verzamelingen op het register].’¹² In het tweede geval draait het om de meer normatieve vraag waar de Collectie Nederland inhoudelijk voor staat of zou moeten staan. Pas dan wordt het begrip ‘geladen’.

Bij de lancering van het concept in 1990 door toenmalig minister Hedy d’Ancona, lag de focus op het collectiebeheer en -behoud van musea en werd de Collectie Nederland gezien als een ‘nationaal afwegingskader’, bedoeld om meer onderlinge afstemming te creëren.¹³ Pas later zijn de particuliere collecties bij het begrip betrokken en werden er soms ook (inhoudelijke) waardebeoordelingen aan toegevoegd¹⁴. Een *wettelijke* omschrijving van de Collectie Nederland is echter nooit gemaakt. Ook zijn er, anders dan aan het register, geen wettelijke selectiecriteria gekoppeld aan het begrip. De Collectie Nederland heeft derhalve geen juridische status en er bestaat geen nationaal overkoepelend collectieplan. Wel wordt er

¹² Zie: *Beleidsreactie op rapport Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen* (17 december 2019, minister van OCW).

¹³ *Kiezen voor Kwaliteit. Beleidsnota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed* (1990, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur).

¹⁴ In zijn eerste beleidsplan schreef het Instituut Collectie Nederland (1997-2010) dat het om verzamelingen ging die vanwege het maatschappelijk belang ervan met publieke middelen in stand gehouden worden. Zie: ‘De geschiedenis van het begrip Collectie Nederland’ op: www.erfgoedmonitor.nl.

werk gemaakt van de digitalisering van museale collectie via de website collectienederland.nl, beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Toch lijkt er een onbenoemde consensus te zijn: het begrip wordt regelmatig gebruikt als kwaliteitskeurmerk ('een waardevolle aanwinst voor de Collectie Nederland') en belangrijke financiers van museale aankopen in Nederland – het Mondriaan Fonds (publieke middelen) en de Vereniging Rembrandt (particuliere middelen) – hanteren het bredere perspectief van de Collectie Nederland als een aanknopingspunt voor subsidieverstrekking of financiering.

Naar een nieuwe invulling

Hoewel de visievorming nog niet is afgerond, neemt de commissie u graag mee in haar eerste denkrichtingen. De Collectie Nederland kan niet zonder culturele duiding. Om daaraan invulling te geven, stelt de commissie zich niet de vraag wat de Collectie Nederland is, maar wat zij *doet*: wat kan zij bewerkstelligen? Zij ziet de Collectie Nederland als een instrument om de natie Nederland – in al haar verscheidenheid, in heden en verleden – te verbeelden, begrijpelijk te maken én te vormen.

Daarbij vindt de commissie het van belang dat particuliere eigenaren actiever worden betrokken bij het concept Collectie Nederland. De commissie wil hen tegemoet treden als gelijkwaardige spelers. Daarom rekt zij de formele afbakening van de Collectie Nederland op. De Collectie Nederland omvat roerend cultureel erfgoed in zowel publiek als particulier bezit, *ook particulier bezit waarvoor de overheid via bescherming (nog) geen verantwoordelijkheid heeft genomen*. Publieke toegankelijkheid is daarbij een voorwaarde. Alleen dat roerend cultureel erfgoed dat (een zekere mate van) publieke toegankelijkheid heeft, behoort tot de Collectie Nederland. Hiermee wordt recht gedaan aan het oorspronkelijke idee van de Collectie Nederland en worden particuliere eigenaren aangemoedigd hun collecties (deels) open te stellen voor publiek of in bruikleen te geven.

Samenvoegend stelt de commissie voorlopig de volgende invulling van het begrip Collectie Nederland voor:

De Collectie Nederland is het dynamische geheel van publiek toegankelijke cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles in publiek of particulier bezit. Dat geheel geeft een beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlandse roerend cultureel erfgoed en fungeert daarmee als een spiegel van de Nederlandse identiteit in al haar verscheidenheid.

Toelichting:

Publiek toegankelijk – Hieronder verstaat de commissie niet alleen dat wat te zien is in de publiek toegankelijke ruimte, maar ook bijvoorbeeld roerend cultureel erfgoed in depots of als onderdeel van particuliere verzamelingen waarvan de eigenaar de intentie heeft om ze voor publiek zichtbaar te maken.

Roerend cultureel erfgoed – De commissie vat roerend cultureel erfgoed breed op: het gaat om cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles uit alle mogelijke disciplines, periodes en stijlen, en van alle mogelijke culturele herkomsten. Het gaat dus niet alleen om kunst. Ook gebruiksvoorwerpen, archieven en mobiel erfgoed bijvoorbeeld komen in aanmerking. Een aandachtspunt bij kunst is dat het nadrukkelijk niet alleen gaat om ‘oude kunst’ tot circa 1920. Ook (post)moderne kunst (tot in de jaren ’80) en hedendaagse kunst vanaf de jaren ‘90, die in Nederland veelal in bezit van particuliere musea en verzamelaars zijn, behoeven bescherming.

Alleen ‘onvrijwillig bezitsverlies’ zoals gedefinieerd door de commissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties en naziroofkunst vallend onder het restitutiebeleid komen ten principale niet in aanmerking voor bescherming; de commissie kan niet adviseren over iets wat eigenlijk van een ander is. Hierbinnen is een aparte categorie, namelijk ‘onvrijwillig bezitsverlies uit niet-Nederlandse koloniën’. Hier moet de beschermwaardigheid voor Nederland worden meegewogen, was het advies van de commissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties. In die advisering door de nog in te stellen onafhankelijke beoordelingscommissie wil de Commissie Collectie Nederland graag een rol spelen. Ook hoopt zij dat OCW haar zal betrekken in de advisering over ‘vrijwillig bezitsverlies’ dat wordt geclaimd voor teruggave. De (Commissie) Collectie Nederland moet vraagstukken van kolonialisme kunnen blijven adresseren. De commissie wil daarom graag meedenken welk roerend cultureel erfgoed daarvoor van essentieel belang is en voor bescherming tegen uitvoer (teruggave) in aanmerking komt. Verder vindt de commissie dat het roerend cultureel erfgoed op Bonaire, Saba en Sint Eustatius onderwerp van bescherming in de Erfgoedwet moet kunnen worden, mits de openbare lichamen dat zelf willen.

Rol commissie bij bescherming

De Commissie Collectie Nederland is een vaste commissie die straks individuele casussen gaat beoordelen: zijn ze beschermwaardig of niet? De commissie heeft geen eigen aankoop- en verzamelbeleid. Ze kan enkel adviseren over bescherming en daarmee indirect invulling geven aan de Collectie Nederland. Haar idee van de Collectie Nederland gebruikt ze als kader voor bescherming: de commissie probeert dat roerend cultureel erfgoed voor Nederland te behouden dat bijdraagt aan wat de Collectie Nederland volgens haar zou moeten bewerkstelligen. Met dat doel voor ogen kan zij zich buigen over de vraag welke roerende cultuurgoederen in de Collectie Nederland zouden moeten worden beschermd én over de vraag welke roerende cultuurgoederen in particulier bezit idealiter tot de Collectie Nederland zouden moeten gaan behoren. Hier kan het dus ook gaan om particulier bezit dat nog niet publiek toegankelijk is. In het geval van roerende cultuurgoederen in particulier bezit die idealiter tot de Collectie Nederland zouden moeten gaan behoren, adviseert de commissie bescherming in de hoop dat het veld of de overheden of een combinatie van die twee het roerend cultuurgoed gaat aankopen. De commissie is voornemens musea en grote financiers die museale aankopen mogelijk maken, zoals het Mondriaan Fonds en de Vereniging Rembrandt, voor haar overwegingen te consulteren. Het is belangrijk voor de Collectie Nederland dat er een gedeeld begrip over ontstaat en dat er draagvlak is voor bescherming.

De dilemma's bij bescherming

Bescherming is niet altijd door iedereen gewenst en bovendien niet makkelijk geregeld. Er spelen dikwijls tegengestelde belangen. Ook zijn kwalitatieve beschrijvingen van de verschillende publieke en particuliere collecties in Nederland niet in één overzicht beschikbaar. Vooral het bezit van de particuliere verzamelaar is slecht in beeld, terwijl de bescherming van particulier roerend cultureel erfgoed een speerpunt in de adviesaanvraag is. De belangrijkste dilemma's waarvoor de commissie staat en die de advisering sturen en kleuren, zijn:

- Hoe bescherm je wat je niet kent?
- Hoe breng je dynamiek in een beschermingsstelsel en bied je tevens solide bescherming?
- Hoe bescherm je zonder het particulier eigendom en de handel te schaden?
- Hoe bescherm je gemeentelijke, provinciale en waterschapscollecties beter zonder de zelfstandigheid van deze openbare lichamen aan te tasten?
- Hoe laat je de verschillende partijen die zich bezighouden met het waarderen en vervreemden van roerend cultureel erfgoed en het voorkomen van vervreemding zelfstandig en toch meer samenhangend adviseren?
- Hoe bescherm je in een context van vrij verkeer van personen en goederen?

Nieuwe beschermingscriteria

Onderwerp van evaluatie

In uw adviesaanvraag vraagt u de commissie ‘te bezien of de huidige open aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet, te weten ‘onmisbaar’ en ‘onvervangbaar’ meer duiding behoeven, rekening houdend met de huidige tijdgeest en ontwikkelingen in de samenleving.’ De commissie is van mening dat de criteria inderdaad moeten worden geëxpliciteerd en is het eens met de commissie-Pechtold die stelde dat de open aanwijzingscriteria rechtsonzekerheid in de hand werken.¹⁵ De commissie meent echter ook dat de evaluatie van de twee genoemde criteria niet kan zonder de evaluatie van de drie andere aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet: bijzondere cultuurhistorische betekenis, bijzondere wetenschappelijke betekenis en uitzonderlijke schoonheid. In de wettekst (artikel 3.7) zijn de criteria onlosmakelijk met elkaar verbonden: een cultuurgoed kan worden aangewezen als beschermd cultuurgoed als het onvervangbaar én onmisbaar is, én van bijzondere cultuurhistorische betekenis óf van bijzondere wetenschappelijke betekenis óf van uitzonderlijke schoonheid.¹⁶ De criteria zijn niet los van elkaar te zien. (Alleen in het kader van spoedaanwijzing – usance sinds het op voorhand aanwijzen met de komst van de Erfgoedwet is losgelaten – wordt in de wet slechts verwezen naar de criteria onvervangbaar en onmisbaar.) De commissie heeft alle vijf de criteria geëvalueerd omdat zij wil beoordelen aan de hand van een set die in zijn geheel bruikbaar is.

In deze evaluatie spreekt de commissie van beschermingscriteria in plaats van aanwijzingscriteria. De commissie houdt zich bezig met de bescherming van roerend cultureel erfgoed dat Nederland niet mag verlaten. De wijze waarop die bescherming idealiter plaatsvindt, maakt zij onderwerp van gesprek. De neutralere omschrijving ‘beschermingscriteria’ is in die context voorlopig meer gewenst dan de aan het register verbonden omschrijving ‘aanwijzingscriteria’.

Uitgangspunten

De beschermingscriteria in de Erfgoedwet zijn terug te voeren op het Unesco-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer of eigendomsoverdracht van cultuurgoederen¹⁷, en

¹⁵ *Van terughoudend naar betrokken* (2019), p. 70-71.

¹⁶ Artikel 3.7 van de Erfgoedwet: ‘Onze Minister kan ambtshalve besluiten een cultuurgoed dat van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis of uitzonderlijke schoonheid is en dat als onvervangbaar en onmisbaar behoort te worden behouden voor het Nederlands cultuurbezit aan te wijzen als beschermd cultuurgoed.’ In het Deltaplan voor het Cultuurbehoud uit begin jaren ’90 werden onvervangbaar en onmisbaar gebruikt om te bepalen of een collectie van een museum in de hoogste categorie – categorie A – viel of niet. Wie het label A kreeg, kwam in aanmerking voor een Deltaplansubsidie.

¹⁷ ‘Uitvoeringswet Unesco-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer of eigendomsoverdracht van cultuurgoederen.’ Zie: https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/31255_uitvoeringswet_unesco.

overgenomen uit de Wet tot behoud van cultuurbezit¹⁸. Alvorens tot een nieuwe invulling van de criteria te komen, benoemt de commissie de volgende uitgangspunten:

1. De beschermingscriteria dragen uit dat ze tijdgebonden zijn

Beschermingscriteria staan nooit op zichzelf. Ze zijn een vehikel, een instrument, om een bepaalde visie vorm te geven en bepaalde doelstellingen te bereiken; criteria bewerkstelligen iets. De nieuwe beschermingscriteria worden geformuleerd in relatie tot de visie op de Collectie Nederland. Die visie kan in de loop van de tijd veranderen, het is de visie die de beschermingscriteria tijdgebonden maakt.

Parallel hieraan wil de commissie meer ruimte maken voor de actualiteit. Ze wil erfgoed niet slechts historisch benaderen en meer oog hebben voor belangwekkende hedendaagse kunst en cultuur die onmisbaar en onvervangbaar is. Wel tekent de commissie hierbij aan dat de tand des tijds zijn werking enigszins heeft moeten kunnen doen. De noodzaak iets te behouden, is niet per se hetzelfde als de noodzaak te beschermen. Zo vindt de commissie ‘anticiperend erfgoed’ – erfgoed dat ‘in de toekomst een betekenisvolle herinnering aan het verleden (ons heden) zal zijn’¹⁹ – een interessant concept, maar niet werkbaar voor haar taakstelling. Roerend cultureel erfgoed moet minstens vijf jaar in Nederland aanwezig zijn²⁰ (dit om de handel niet onnodig te frustreren) en – naar onze voorlopige inschatting – minimaal tien jaar oud zijn alvorens het voor bescherming in aanmerking kan komen. Op deze manier kan het erfgoed zich eerst ‘bewijzen’ in het veld en al dan niet worden omarmd door musea of particuliere verzamelaars.²¹

2. De beschermingscriteria en hun onderlinge verhouding zijn helder

Kwalitatieve criteria laten onvermijdelijk ruimte voor interpretatie en discussie. Daarom is het van belang dat ze door deskundigen worden toegepast en dat de argumentatie in dit toetsingsproces transparant is en goed wordt gecommuniceerd. Dit neemt niet weg dat moet worden gestreefd naar een zo helder mogelijke formulering van kwalitatieve criteria. Wat dat betreft kan de formulering in de Erfgoedwet beter. Alleen de criteria onvervangbaar en onmisbaar worden toegelicht en dan zeer beknopt. Een cultuurgoed is onvervangbaar ‘indien er geen of nagenoeg geen ander of gelijksoortig cultuurgoed in goede staat in Nederland

¹⁸ In de memorie van toelichting (2014, paragraaf 3.2) bij de Erfgoedwet staat hierover: ‘Zij [de criteria] hebben zich in de praktijk bewezen als voldoende onderscheidend om een adequaat aanwijzingsbeleid op te baseren en voldoende algemeen om vernieuwingen in het denken over waardering van ons cultureel erfgoed in dat aanwijzingsbeleid tot uitdrukking te laten komen.’

¹⁹ Stengs (2020).

²⁰ Deze periode van vijf jaar is gekozen op basis van Artikel 3.9 in de Erfgoedwet waarin staat dat de minister toestemming moet vragen voor aanwijzing aan de eigenaar indien de eigenaar ‘degen is die het cultuurgoed in Nederland heeft gebracht of die het binnen vijf jaar, nadat het in Nederland is gebracht, heeft verworven (...).’

²¹ In de regelgeving voor uitvoer *buiten* de Europese Unie worden drempels van vijftig jaar, van honderd jaar of van ouder dan honderd jaar gehanteerd. De commissie zoekt voor verplaatsing naar het buitenland (EU of niet-EU) naar een drempel die het mogelijk maakt ook meer hedendaagse cultuurgoederen te beschermen.

aanwezig is' en onmisbaar 'indien het een symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie heeft' voor het Nederlandse cultuurbezit. Wat de wetgever verstaat onder symbool-, schakel- en ijkfunctie moet worden teruggelezen in de Wbc.²²

Ook de onderlinge verhouding van de criteria is (te) summier toegelicht. In de interpretatie van de commissie wegen onvervangbaar en onmisbaar het zwaarst: ze moeten altijd en samen van toepassing zijn, het zijn knockoutcriteria. Tegelijkertijd kunnen ze niet zonder de lading van de aanvullende criteria bijzondere cultuurhistorische betekenis, bijzondere wetenschappelijke betekenis en uitzonderlijke schoonheid. Het betreft hier een kruislingse toetsing: niet elke casus van cultuurhistorisch belang is meteen ook onvervangbaar en onmisbaar.

Opvallend is verder dat de drie aanvullende criteria van ongelijksoortige orde zijn: tegenover het brede 'cultuurhistorisch belang' staat 'uitzonderlijke schoonheid', een juist specifieke waarde die ook nog eens zeer subjectief is en afhankelijk van de culturele meetlat die wordt gehanteerd.

3. De beschermingscriteria gelden ook voor ensembles

Over de aanwijzing van ensembles²³ is in de Erfgoedwet het volgende opgenomen: 'Onze Minister kan ambtshalve besluiten een rijksmonument tezamen met cultuurgoederen aan te wijzen als ensemble, indien het geheel van rijksmonument en de cultuurgoederen in onderlinge samenhang van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis is.'²⁴ De criteria onvervangbaar en onmisbaar lijken dus niet te gelden voor ensembles en ook het huidige criterium uitzonderlijke schoonheid wordt in dit verband niet genoemd. De commissie wil van deze inconsequentie af. Zij adviseert over de bescherming van cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles en stelt voor om met gelijke beschermingscriteria voor alle drie de categorieën te gaan werken.

Werkwijze

In het evaluatieproces zijn de criteria in de Erfgoedwet ook getoetst aan vergelijkbare sets beschermingscriteria. Er is gekeken naar hoe de ons omringende landen België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hun criteria definiëren en clusteren, maar ook naar de aanpak door verwante commissies in Nederland. Zo heeft de Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen (onderdeel van de Successiewet en ingesteld

²²Een cultuurgoed heeft een symboolfunctie als het een duidelijke herinnering aan personen of gebeurtenissen is die voor de Nederlandse geschiedenis van overtuigend belang zijn; een schakelfunctie als het een wezenlijk element in een ontwikkeling betreft die voor de wetenschapsbeoefening, met inbegrip van de beoefening van de cultuurgeschiedenis, in Nederland van overtuigend belang is; en een ijkfunctie ten slotte als het een wezenlijke bijdrage levert in het onderzoek of de kennis van andere belangrijke cultuurgoederen.

²³Voor aangewezen ensembles zie: www.monumentenregister.cultureelerfgoed.nl.

²⁴Zie artikel 3.13 van de Erfgoedwet.

door het ministerie van Financiën) eigen criteria geformuleerd²⁵, en gebruikt de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten, werkzaam in het kader van de LAMO, naast de Erfgoedwetcriteria de RCE-criteria zoals uitgewerkt in *Op de museale weegschaal – collectiewaardering in zes stappen* (2013).

Internationale vergelijking – de gemeenschappelijke delers

- Net als Nederland trachten België, Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk met hun criteria iets te zeggen over het belang van cultuurgoederen voor de nationale identiteit.
- Alle landen raken het belang van zeldzaamheid of uniciteit aan.
- Alle landen richten zich met hun criteria vooral op het verleden (zonder daar per se een tijdafbakening aan te koppelen).
- Alle landen omarmen met hun criteria meerdere perspectieven op betekenisgeving. De genoemde betekenissen: archeologische, artistieke, cultuurhistorische, esthetische, etnologische, historische, kunsthistorische en wetenschappelijke betekenis. Sommige van deze betekenissen zijn duidelijk aan een discipline gekoppeld (artistieke betekenis gaat over kunst) terwijl andere betekenissen van toepassing kunnen zijn op meerdere disciplines. Wetenschappelijk belang bijvoorbeeld kan gaan over de studie van kunst, geschiedenis of onderwijs.
- De Nederlandse Erfgoedwetcriteria vertonen grote gelijkenissen met de Britse ('Waverly') criteria en met de Vlaamse criteria.

De RCE-methode is voor de commissie een functionele leidraad gebleken. De RCE werkt met cultuurhistorische waarden, sociaal-maatschappelijke waarden en gebruikswaarden. Het zijn brede groepen hoofdcriteria waaronder diverse subcriteria moeiteloos een plaats kunnen krijgen. Vooral de eerste twee groepen zijn voor het beschermingsvraagstuk van de commissie van belang. Aansprekend vindt de commissie het onderscheid tussen het mogelijk historische en het mogelijk actuele belang van een cultuurgoed dat de RCE hiermee maakt. Daarmee gaat bescherming over verleden én heden. Het is een reikwijdte die de commissie in de bescherming wil incorporeren. De RCE verdeelt het cultuurhistorisch belang onder in historisch, artistiek en informatief belang en meet het maatschappelijk belang af aan de waarde of waardering die het object heeft voor een bepaalde gemeenschap of groep.

²⁵ Zie artikel 15 Uitvoeringsbesluit Successiewet 1956.

Naar een nieuwe invulling

De commissie kan zich vinden in de criteria onvervangbaar en onmisbaar, maar wil hun functie en relatie tot de overige criteria duidelijker omschreven zien in de Erfgoedwet. Onmisbaar koppelt de commissie aan de breed-inhoudelijke en dynamisch toepasbare criteria cultuurhistorisch belang en maatschappelijk belang en aan de symbool-, ijk- en schakelfunctie. Deze drie functies worden algemener verwoord, geïnspireerd op formuleringen in het Topstukkendecreet van België en de Deltaplancategorieën, en fungeren als instrument om de discussie over en argumentatie rond onmisbaarheid te verfijnen en verdiepen.

Samenvoegend stelt de commissie de volgende omschrijving voor:

Een cultuurgoed, verzameling of ensemble komt in aanmerking voor bescherming indien het onderwerp onvervangbaar is én van onmisbaar cultuurhistorisch of onmisbaar maatschappelijk belang is voor de Collectie Nederland. Bovendien dient het minimaal tien jaar oud te zijn en minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig.²⁶

Toelichting:

Onvervangbaar – Een cultuurgoed, verzameling of ensemble is onvervangbaar indien er geen of nagenoeg geen andere of gelijksoortige casus in goede staat aanwezig is in (Caribisch) Nederland. Hierbij wordt altijd gekeken naar het totaal: naar publiek en particulier bezit. Is een (al dan niet publiek toegankelijk) object met zijn verhaal al ergens in Nederland aanwezig, dan is het niet onvervangbaar en hoeft het niet tegen uitvoer te worden beschermd.

Onmisbaar cultuurhistorisch belang – Een cultuurgoed, verzameling of ensemble is van *onmisbaar* cultuurhistorisch belang indien de casus voor de Collectie Nederland en daarmee voor één of meerdere gemeenschappen en narratieven in (Caribisch) Nederland cultuurhistorisch gezien een symbool-, schakel- of ijkfunctie* heeft. Cultuur is een allesomvattend, non-specifiek begrip. Cultuur is het geheel van expressievormen waarin groepen mensen en samenlevingen zich door de tijd heen uitdrukken. Om te bepalen of een cultuurgoed, verzameling of ensemble van cultuurhistorisch belang is, bevraagt de commissie de casus vanuit drie perspectieven: a) historisch belang, b) kunsthistorisch belang of c) wetenschappelijk belang. Binnen deze drie globale categorieën is vervolgens ruimte om velerlei waarden te toetsen.

Nota bene: vaak genoemde waarden als artistiek belang, archeologisch belang en etnologisch belang kunnen in het proces van beoordeling desgewenst expliciet worden geadresseerd. Zo kan artistiek belang een graadmeter zijn voor het kunsthistorisch belang van een onderwerp, krijgt het archeologisch perspectief een plaats onder historisch of kunsthistorisch belang en kan de etnologische waarde in alle categorieën een rol spelen. Uitzonderlijke schoonheid, in

²⁶ Zie het voorlopige voorbehoud dat de commissie maakt op pagina 17.

de huidige Erfgoedwet nog een apart criterium, is een mogelijk argument binnen het kunsthistorisch belang.

Onmisbaar maatschappelijk belang – Een cultuurgoed, verzameling of ensemble is van *onmisbaar* maatschappelijk belang indien de casus voor de Collectie Nederland en daarmee voor één of meerdere gemeenschappen en narratieven in (Caribisch) Nederland maatschappelijk gezien een symbool-, schakel- of ijkfunctie* heeft. Het gaat hierbij om actuele religieuze, spirituele, politieke of sociale onderwerpen.

***Symbool-, schakel- of ijkfunctie**

Symboolfunctie: een cultuurgoed, de verzameling of het ensemble fungeert als een duidelijke herinnering aan personen, instellingen, gebeurtenissen of tradities die voor het Nederlandse collectieve geheugen van overtuigend belang zijn;

Schakelfunctie: een cultuurgoed, de verzameling of het ensemble fungeert als wezenlijk element in een ontwikkeling, als essentiële fase of omwenteling in een proces;

IJkfunctie: een cultuurgoed, de verzameling of het ensemble fungeert als een unicum, paratype of prototype²⁷ en levert daarmee een wezenlijke bijdrage in het onderzoek of de kennis van andere belangrijke cultuurgoederen, verzamelingen of ensembles.

²⁷ *Deltaplan voor het cultuurbehoud – onderdeel: plan van aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie* (1990, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, p. 45).

Naar een nieuwe beschermingsystematiek

Het functioneren van de huidige systematiek

De commissie adviseert de minister de bescherming van roerend cultureel erfgoed en ensembles anders te regelen. De commissie concludeert dit mede op basis van de gesprekken die zij heeft gevoerd en vergelijkend onderzoek naar de beschermingsystematiek van omliggende landen. Op een aantal onderwerpen functioneert de beschermingsystematiek niet optimaal:

1. Het register

De commissie heeft het register op twee manieren geëvalueerd. Zij heeft gekeken naar de huidige samenstelling en werking daarvan, en naar het register als systeem. Op de invulling van het register is al eerder kritiek geuit, onder andere door de commissie-Pechtold. Het register lijkt onvolledig als je niet weet dat het bedoeld was als *aanvulling* op dat wat zich in publiek bezit bevindt en in die hoedanigheid dus al beschermd hoort te zijn. Omdat die bedoeling niet duidelijk is, is er veel verwarring over het register. Er wordt gedacht dat het een op zichzelf staand geheel is – een soort topstukkenlijst – en vanuit die optiek oogt het register willekeurig, onvolledig en niet actueel. Er staat bijvoorbeeld veel oude en kerkelijke kunst op, en weinig (post)moderne en hedendaagse kunst. Ondanks de misverstanden over hoe het register moet worden begrepen, klopt de kritiek deels wel: het aanwijzingsbeleid is vanaf de invoering van de Erfgoedwet terughoudend geweest, het was bij wijze van spreken in slaap. Verder vindt de commissie ook de redengeving waarom iets wordt aangewezen onvoldoende. Zij is het kortom eens met wat u schrijft in uw adviesaanvraag: dat het register zoals het nu bestaat, moet worden geactualiseerd en beter gemotiveerd.

Een visie op de Collectie Nederland, met heldere beschermingscriteria en een betere toelichting op de gemaakte keuzes, kan de knelpunten deels oplossen. Het neemt echter de fundamentele problemen die de commissie heeft met het register als systeem, niet weg. Een register is een statisch systeem (het lijstkarakter suggereert een afgerond geheel) dat niet goed past bij de dynamische visie op de Collectie Nederland die u en de commissie voorstaan. Verder moet aankoop door de overheid te allen tijde kunnen worden gegarandeerd wil een register goed kunnen functioneren. Want als er geen andere kopers zijn en de overheid wil het roerend cultureel erfgoed pertinent voor Nederland behouden, dan moet zij het zelf aankopen. En om te weten welke cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles bescherming verdienen, is tot slot een zeer gedetailleerd inzicht in het roerend cultureel erfgoed nodig. Dat is al lastig voor een deel van het publieke bezit – denk aan de collecties van gemeenten, provincies en waterschappen – en zo niet onmogelijk voor wat betreft het particuliere eigendom. Want daar is alleen inzicht in *voor zover de eigenaar bereid is om te delen*. Het is een illusie te denken dat dit ook betekent dat particulieren volledig inzicht (willen) geven in hun eigendom. Hierdoor lijkt het onvermijdelijk dat een register sterk blijft drijven op spoedaanwijzingen, reagerend op wat er op de markt komt. Dat is een situatie waar niemand, overheid noch particulier, bij is gebaat.

Nota bene: in de Erfgoedwet benoemt de wetgever met betrekking tot de aanwijzingsregeling niet duidelijk voor wie deze regeling is bedoeld. In theorie kan ook publiek bezit in aanmerking komen voor het register, maar in de praktijk is uitsluitend particulier bezit aangewezen. De commissie is van mening dat een duiding van de doelgroep helpt om beter over de regeling te kunnen communiceren, bijvoorbeeld met die specifieke doelgroep(en).

2. De financiën

De financiële dimensie van bescherming kan voor de commissie niet onbenoemd blijven: een volwassen, actieve bescherming door de overheid valt of staat bij een structureel, verankerd budget. Dat is nodig om beschermingsaankopen tegen een marktconforme prijs te kunnen doen en om een reële tegemoetkoming te kunnen bieden in de kosten voor beheer en behoud van die werken die op de lijst staan omdat verkoop (nog) niet aan de orde is. Dat financiële fundament is nu afwezig.

Het Nationaal Aankoopfonds, dat sinds 1 oktober 1999 bestaat, is niet opgenomen in de Erfgoedwet waardoor niet wettelijk is vastgelegd waarvoor het kan worden gebruikt. In de praktijk is het fonds van meet af aan aangewend voor ‘aankopen in het kader van de uitvoering van de Wet Behoud Cultuurbezit enerzijds en voor museale aankopen ten behoeve van de Collectie Nederland anderzijds.’²⁸ Bij de museale aankopen gaat het om de incidentele aankopen van musea die bij het Mondriaan Fonds een forse bijdrage aanvragen, doorgaans hoger dan €500.000. Tot het Nationaal Aankoopfonds behoren tegenwoordig ook de garantstellingen voor het dekken van schade aan of verlies van bruiklenen die onder de indenniteitsregeling vallen.²⁹ Recentelijk zijn uit het fonds eveneens niet-museale en -erfgoed gerelateerde zaken bekostigd, zoals de subsidiëring van Scapino Ballet Rotterdam en Eurosonic Noorderslag. Anders dan de titel suggereert, wordt het Nationaal Aankoopfonds dus gebruikt voor veel meer dan alleen aankopen.

Een ander manco van het Nationaal Aankoopfonds is het budget. Het fonds heeft geen wettelijk afgesproken omvang en kent geen vast moment waarop het wordt aangevuld – na een aankoop, jaarlijks, per cultuurplanperiode, per kabinetsperiode? Tot 2011 en weer vanaf 2020 was gemiddeld rond de 50 miljoen euro beschikbaar³⁰. Voorts is het budget voor bescherming niet gealloceerd. Weliswaar houdt de minister van OCW met instemming van de minister van Financiën een reserve van doorlopend 15 miljoen euro aan, maar dit bedrag is voor het dekken van schade aan of verlies van bruiklenen die onder de indenniteitsregeling vallen.

²⁸ ‘Aankoopfonds Collectie Nederland’, in: *Staatscourant* 1999 nr. 192 / p. 11 (Mondriaan Stichting).

²⁹ De indenniteitsregeling is een garantieregeling waarbij de Nederlandse staat een deel van het risico van een belangrijk bruikleen op zich neemt. Dit maakt het voor Nederlandse musea en collectiebeheerders makkelijker om kostbare voorwerpen te laten zien in een tijdelijke tentoonstelling.

³⁰ Zie: <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/funding-nationaal-aankoopfonds>. Op peildatum 31 december 2020 was er € 52.106.012,58 aanwezig in het Nationaal Aankoopfonds, maar daar moet de subsidiëring van Scapino Ballet en Eurosonic Noorderslag nog uit worden betaald.

Een eigenaar kan met de Bijdrage Beschermd Cultuurogoed via het Mondriaan Fonds worden ondersteund bij het conserveren, restaureren of dupliceren van een beschermd cultuurogoed. Deze tegemoetkoming die de eigenaar krijgt bij plaatsing van een werk op de lijst, staat volgens de commissie en haar gesprekspartners niet in verhouding tot de grote inbreuk op het eigendomsrecht die hiermee gepaard gaat. Bovendien is er voor de eigenaar niets geregeld voor de beveiliging van de beschermde stukken en staat er niets in de Erfgoedwet over de omstandigheden waaronder een beschermd voorwerp moet worden behouden.

3. De bescherming van ensembles

De bescherming van ensembles is in de Erfgoedwet anders geregeld dan de bescherming van cultuuroederen en verzamelingen. Deze afwijkende regeling is via amendering door de Tweede Kamer in de wet gekomen. De minister kan besluiten een rijksmonument tezamen met cultuuroederen aan te wijzen als ensemble, indien deze in onderlinge samenhang van bijzondere cultuurhistorische en/of wetenschappelijke betekenis zijn. Opvallend is dat bij de aanwijzing van een ensemble deze wel als beschermwaardig wordt gekenmerkt door opname in het Monumentenregister, maar dat daarmee niet automatisch wordt overgegaan tot bescherming. Het ensemble, vaak een gesamtwerk, wordt geen onderdeel van het register. Het zonder toestemming vervreemden van een roerende zaak uit een aangewezen ensemble is dus mogelijk, met dien verstande dat als het een publieke eigenaar betreft deze zich wel heeft te houden aan de vervreemdingsprocedure (zie paragraaf 4.2 in de Erfgoedwet).

4. De bescherming van publiek bezit

De commissie ziet aanleiding te onderzoeken of de bescherming van roerend cultureel erfgoed in publiek bezit adequaat is geregeld. De bescherming van publiek bezit is door de recente crisis en de daarmee ontstane financiële tekorten nog actueler geworden. Stel dat een publiek museum in een faillissement terechtkomt of wordt opgeheven, wie draagt er dan zorg voor de collecties? Bieden de huidige regelingen van de Erfgoedwet en de LAMO dan afdoende bescherming of moet de Erfgoedwet hierin toch een stringentere, beschermende rol gaan spelen? Voorts is inzicht in collecties van gemeenten, provincies en waterschappen niet vanzelfsprekend, wat de vraag oproept hoe kan worden voorkomen dat belangwekkend roerend cultureel erfgoed uit die collecties buiten Nederland wordt gebracht om bijvoorbeeld financiële tekorten te dichten of om andere korte termijn belangen te dienen.

De twee regelingen opgenomen in de Erfgoedwet die betrekking hebben op de bescherming van publiek en/of particulier bezit (zie paragraaf 4.2 en 4.3) roepen bij de commissie en een deel van haar gesprekspartners veel vragen op. Gemeenten en provincies houden in principe een eigen lijst van aangewezen cultureel erfgoed bij, maar het is onduidelijk hoe waterdicht de bescherming van gemeentelijk en provinciaal bezit daadwerkelijk is. Leidt het feit dat er geen algemene adviesverplichting is niet tot willekeur en situaties waarbij de slager zijn eigen vlees keurt? En waarom worden de regelingen in de praktijk nauwelijks toegepast zoals de

commissie-Pechtold constateerde?³¹ De commissie adviseert de minister meer helderheid te scheppen in de paragrafen 4.2 en 4.3 van de Erfgoedwet en om, indachtig de zelfstandigheid van de diverse overheden, toch meer centrale sturing te geven aan de bescherming van publiek bezit. Zij wil hier in haar vervolgadvisie desgewenst op terugkomen.

De voor- en nadelen van een lijststelsel

Nadelen:

- Om een register goed te laten functioneren, moet financiering te allen tijde kunnen worden gegarandeerd; als er geen andere kopers zijn, dan moet de overheid roerend cultureel erfgoed dat ze voor Nederland wil behouden zelf aankopen;
- Een lijststelsel functioneert alleen als het voortdurend up-to-date is, een belofte die nauwelijks waargemaakt kan worden;
- De overheid moet voortdurend een actueel inzicht hebben in de Collectie Nederland, zowel het publieke als het particuliere bezit;
- Opname in het register betekent een aantasting van het eigendomsrecht;
- Een register krijgt al snel een statisch karakter, lijkt 'af' te zijn.

Voordelen:

- Een register geeft inzicht in belangwekkend roerend cultureel erfgoed en creëert ruimte voor zichtbaarheid - en daarmee voor buiklenen - en het gesprek over (beschermwaardig) roerend cultureel erfgoed;
- Een register bemoeilijkt in een vroeg stadium de illegale handel en voorkomt onzorgvuldige omgang met een beschermwaardig werk na iemands overlijden;
- Een register geeft minder administratieve lasten dan bijvoorbeeld een stelsel met controles en vergunningen aan de grens.

Uitgangspunten voor een nieuwe systematiek

De commissie stelt nadrukkelijk nog geen nieuwe systematiek voor. Daarvoor heeft zij meer tijd nodig en wil zij in nader overleg treden met partners. Wel formuleert zij een richting en reikt zij handvatten aan om toe te werken naar een nieuwe systematiek.

Bij het formuleren van de uitgangspunten heeft de commissie de wens van de minister voor ogen gehouden om aandacht te schenken aan de balans tussen enerzijds het publieke belang

³¹ Zie: Van terughoudend naar betrokken (2019), p. 7 (digitale versie).

van het behoud van cultuurbezit voor Nederland en anderzijds het belang van de individuele particuliere eigenaar, die zonder restricties wil kunnen verzamelen en verkopen, ook aan het buitenland.

Daarnaast heeft de commissie bij het bepalen van de uitgangspunten van een nieuwe beschermingssystematiek gekeken naar hoe andere landen om ons heen de bescherming hebben geregeld. Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Vlaanderen en Wallonië werken met eigen exportvergunningen. Duitsland en Vlaanderen combineren lijst- en exportsysteem. Frankrijk heeft een principieel algeheel uitvoerverbod en een exportsysteem. Een aantal landen werkt ook nog met certificaten voor particulier bezit: om vast te stellen of het cultuurgoed een nationale schat of topstuk is en dus niet weg mag uit het land zonder toestemming.

Alles in ogenschouw nemend, adviseert de commissie de volgende tien uitgangspunten leidend te laten zijn in het creëren van een nieuwe beschermingssystematiek:

1. Houd bescherming dynamisch

Ons begrip van bescherming zou per definitie dynamisch moeten zijn. Naar het beeld van de commissie geeft de Collectie Nederland zowel uitdrukking als invulling aan een Nederlandse identiteit die altijd in beweging is. Opvattingen over wat beschermwaardig is, zijn dus ook onderhevig aan verandering. Dit betekent dat casussen niet voor de eeuwigheid de status beschermwaardig hoeven te hebben en op een gegeven moment alsnog aan het buitenland verkocht mogen worden. Ook kan het zo zijn dat een vergelijkbaar object in betere staat elders in de Collectie Nederland opduikt, waardoor het cultuurgoed niet meer hoeft te worden beschermd.

Een systeem dat door de commissie en vele stakeholders wordt beschouwd als dynamisch, is het Britse exportsysteem. Het beoordelen van de beschermwaardigheid in dat systeem is een continu proces, namelijk bij elke uitvoer aan de grens, én het doet een beroep op de betrokkenheid van overheid en particulieren om telkens weer voldoende geld bij elkaar te krijgen voor het behoud van roerend cultureel erfgoed.

2. Niet alles hoeft te worden beschermd

De commissie vindt het belangrijk een nuchtere houding aan te nemen als het gaat om beschermen. Het gaat om de juiste balans tussen een zuinige en zorgvuldige omgang met het Nederlandse roerend cultureel erfgoed en tegelijkertijd de ambassadeursfunctie die kunst in het buitenland kan vervullen. Niet alles hoeft in Nederlandse collecties aanwezig te zijn. Het is ook goed voor de reputatie van Nederland als belangwekkend nationaal erfgoed in een buitenlands museum te zien is.

3. Bescherm zonder te belemmeren

Een van de kenmerken van Nederlandse kunst is dat die van oudsher op de vrije markt werd verhandeld. Anders dan in bijvoorbeeld Italië, Frankrijk en Spanje was hier veel minder

sprake van een patronagesysteem. Dit handelskarakter wil de commissie graag behouden. Nederland kent een groot aantal belangrijke kunstbeurzen, zoals TEFAF Maastricht en PAN Amsterdam, en de internationale handel die daar plaatsvindt, is bevorderlijk voor een gezond kunstklimaat. Voorkomen moet worden dat Nederland als kunstland oninteressant wordt, omdat de bescherming te strak is geregeld.

4. Creëer reële financiering

De doelstellingen van het Nationaal Aankoopfonds en de daaraan gekoppelde budgetten moeten wettelijk worden verankerd. Idealiter is het fonds er alleen voor aankopen, zoals aanvankelijk ook de bedoeling was. Aankopen in het kader van bescherming en aankopen van musea waarvoor (*grosso modo*) meer dan €500.000 subsidie van het Mondriaan Fonds nodig is. Reddingsacties, zoals recentelijk van Scapino Ballet Rotterdam en Eurosonic Noorderslag, moeten niet uit het Nationaal Aankoopfonds worden betaald. Tot op heden is voor aankopen veel minder beschikbaar geweest dan de gemiddelde 50 miljoen euro die gereserveerd zit in het Nationaal Aankoopfonds en is er geen apart budget benoemd voor bescherming. Dat vindt de commissie een onwenselijke situatie. Na aftrek van schadedekking in geval van indemniteit blijft er 35 miljoen euro over, voor aankopen van musea en aankopen in het kader van bescherming samen.

Wil de overheid serieus actief werk maken van bescherming, dan moet er binnen het Nationaal Aankoopfonds allereerst budget worden gealloceerd dat *uitsluitend* bedoeld is om vervreemding van roerend cultureel erfgoed naar het buitenland te voorkomen. Op deze manier ontstaat er een vaste financiële bodem. De commissie wil graag benadrukken dat alleen een *structureel* commitment van het Rijk voldoende is. Het budget dat ze adviseert aan te houden voor bescherming is 35 miljoen euro. Het budget voor de grotere aankopen van musea moet worden opgetrokken naar het oorspronkelijke niveau van het fonds, namelijk 50 miljoen euro. Beide gealloceerde budgetten gelden voor een vastgestelde periode van bijvoorbeeld vier jaar. Het kan zijn dat ze de ene periode wel volledig worden gebruikt, en een volgende periode niet. Uitgaven in het kader van bescherming gebeuren op basis van strenge criteria, zodat bescherming een exclusieve aangelegenheid blijft. Bovendien streeft de commissie ernaar om het veld medefinancier te laten zijn. Zo wordt bescherming tegen uitvoer een gedeelde verantwoordelijkheid van samenleving en overheid.

Een derde doelstelling van het Nationaal Aankoopfonds is het mogelijk maken van bruiklenen, waarvoor zeer hoge verzekeringen moeten worden afgesloten. Het Nederlandse publiek kan ook genieten van bijzonder cultureel erfgoed dankzij die bruiklenen, niet alleen via aankopen. Schadedekking op grond van de indemniteitsregeling, waarvoor nu minimaal 15 miljoen euro staat gereserveerd, is zeer belangrijk. De commissie adviseert de garantstelling onderdeel te houden van het Nationaal Aankoopfonds. Het totale budget van het Nationaal Aankoopfonds komt hiermee op 100 miljoen euro. Bij aanvang van elke nieuwe termijn moeten de middelen weer aanwezig zijn.

Verder moet er iets wezenlijks tegenover bescherming staan, zodat het voor particulieren aantrekkelijk wordt om in samenwerking met de overheid belangwekkend roerend cultureel erfgoed te behouden voor Nederland. Voor de Bijdrage Beschermd Cultuurogoed, belegd bij het Mondriaan Fonds, is slechts €600.000 beschikbaar. De commissie adviseert om de regeling te evalueren. Om onbekende redenen wordt de subsidie nauwelijks aangevraagd. Bovendien is publieke toegankelijkheid een criterium voor het verkrijgen van steun voor een beschermd goed³², terwijl dat voor plaatsing op het register geen criterium is. Mocht het register als systeem gehandhaafd blijven, dan moet dit verschil worden onderzocht.

5. Stimuleer particulier draagvlak

De commissie zoekt een beschermingsprocedure die de meeste kans biedt op behoud. De weg van de strenge regelgeving heeft als gevaar dat de handel en het kunstklimaat worden geschaad (zie punt 3). In Duitsland heeft de dreiging van strengere wetgeving in 2016 daadwerkelijk geleid tot vertrek van particulier bezit naar het buitenland. Betrokkenheid creëren is een beter pad. Duurzame bescherming is naar het idee van de commissie alleen mogelijk bij een goede verbinding tussen alle stakeholders: particulieren, overheden, fondsen, musea en publiek. De commissie wil hierin graag een rol spelen. Het stimuleren en koesteren van particulier draagvlak voor bescherming is een van haar grootste wensen en uitdagingen. Een dynamische bescherming is gebaat bij een proactieve betrokkenheid van de particulier, die op zijn plaats belang heeft bij een snelle afhandeling van exportvergunningen.

Hierop doordenkend zou het mooi zijn als particulieren zich zelf bij deze commissie melden met plannen voor eventuele verkoop. Andersom zou de overheid hen een soort paspoort voor export kunnen verlenen. Dat lijkt op een systeem zoals in Vlaanderen: particuliere eigenaren kunnen daar een 'certificaat van niet-bescherming als topstuk'³³ aanvragen. Dit certificaat garandeert dat het roerend goed of de verzameling waarvoor het certificaat wordt afgeleverd vrij buiten Vlaanderen kan worden gebracht, zowel tijdelijk als permanent. Zo weten eigenaren op voorhand waar zij aan toe zijn in plaats van op het moment dat zij een cultuurogoed willen exporteren; je schept helderheid aan de voorkant. Daarbij helpen transparante beschermingscriteria, zodat eigenaren zelf al goed kunnen inschatten of een cultuurogoed mogelijk in aanmerking komt voor bescherming. Zo'n paspoort zou kunnen gelden voor een bepaalde periode, bijvoorbeeld vijf of tien jaar, en daarmee een voordeel kunnen bieden ten opzichte van een nationale exportvergunning die van kortere duur zou kunnen zijn, bijvoorbeeld een jaar.

6. Stimuleer financiële betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland

Er zijn financiële tegemoetkomingen waarmee de overheid een wederkerige relatie wil stimuleren tussen de overheid en particuliere verzamelaars. Zo is kunst in particulier bezit

³² <https://www.mondriaanfonds.nl/aanvraag/bijdrage-beschermd-cultuurogoed/>.

³³ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/attesten/certificaat-van-niet-bescherming-als-topstuk>.

vrijgesteld van Box 3 heffing en is via de Geefwet een multiplier van 125 procent geregeld als kunst wordt geschonken aan een museum. Daarnaast kunnen erfgenamen via de Successiewet een deel van de erfbelasting met een kunstwerk betalen (120%). De financiële betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland kan echter beter. Ter aanvulling denkt de commissie bijvoorbeeld aan een optie dat particulieren bij leven een werk aan de Rijkscollectie kunnen schenken tegen de financiële voordelen die ook gelden bij schenken aan een culturele ANBI, dus 120 procent aftrek in plaats van de huidige 100 procent aftrek. Een andere mogelijkheid, in het verlengde van de Successieregeling, is het opstellen van een zogenaamde ‘participatieconstructie’: particulieren kunnen een kunstwerk gezamenlijk aankopen, wat het behoud voor Nederland van zeer kostbare werken kansrijker maakt.

De financiële betrokkenheid kan ook worden gestimuleerd door de markt meer ruimte te geven om beschermwaardig werk aan te kopen. De commissie vindt dat er een reëlere aankooptijd dan de huidige zes weken moet komen voor potentiële kopers om zich te melden bij de minister. De Britse overheid, die werkt met een nationaal exportvergunningensysteem, geeft partijen een halfjaar de tijd om geld in te zamelen voor een aankoop, met de mogelijkheid tot verlenging naar een jaar. De commissie denkt op dit moment aan een halfjaar: dat tijdbestek geeft beduidend meer tijd dan de huidige zes weken, maar legt de handel niet te lang stil.

7. Bescherm ensembles als geheel

Blijkens de memorie van toelichting van de Erfgoedwet erkent de overheid het belang van waardevolle interieurensembles, bijvoorbeeld doordat van enkele prominente ensembles de roerende zaken als beschermde voorwerpen op het register zijn geplaatst. Dit betekent echter niet dat daarmee het ensemble als *geheel* is beschermd, terwijl de waarde van een ensemble ligt in de combinatie van roerend en onroerend cultureel erfgoed: cultuurgoederen op een specifieke plek vertellen tezamen het verhaal, vormen vaak een gesamt-kunstwerk.

8. Bescherm gemeentelijke, provinciale en waterschapscollecties op gelijke wijze als de Rijkscollectie

Gemeentelijke, provinciale en waterschapscollecties zijn niet op dezelfde manier verankerd in de Erfgoedwet als de Rijkscollectie. Deze collecties zijn daardoor kwetsbaarder, terwijl de waarde ervan in de regel gelijk is aan de kwaliteit van de Rijkscollectie.

9. Stem criteria op elkaar af

In Nederland houden meerdere commissies zich onafhankelijk van elkaar bezig met het verwerven en vervreemden van cultuurgoederen en het beoordelen van de waarde van roerend cultureel erfgoed (zie kader ‘Beoordelingscommissies bescherming roerend cultureel erfgoed’). In het tweede deel van het adviestraject komt de commissie hierop terug en treedt ze in overleg met de diverse partijen ten einde meer onderlinge samenhang te bewerkstelligen. Een eerste aanbeveling is om de commissies met dezelfde criteria te laten werken. Hierdoor wordt er vanuit een eenduidige visie getoetst.

10. Maak zichtbaar wat je beschermt

De commissie is van mening dat bescherming kan worden ingezet om de maatschappelijke belangstelling voor objecten van kunst en cultuur in Nederland te voeden. De cultuurgoederen, verzamelingen en ensembles die beschermwaardig worden geacht, kunnen een slimme aanleiding én een slim middel voor promotie van de Collectie Nederland zijn. Het uiteindelijke beschermingssysteem moet dus bijdragen aan de zichtbaarheid van de beschermde werken (niet zozeer de eigenaren) en de argumentatie rond bescherming.

Ten slotte

Samenvatting aanbevelingen met betrekking tot de huidige Erfgoedwet

In deze paragraaf presenteert de commissie alle adviezen uit dit tussenadvies die samenhangen met de evaluatie van de Erfgoedwet, conform uw opdracht. De aanbevelingen zijn thematisch gegroepeerd.

Criteria

- Verbind beschermingscriteria aan de Collectie Nederland in plaats van aan 'het Nederlands cultuurbezit'.
- Kies voor een definitie van het begrip Collectie Nederland die niet alleen instrumenteel is, maar ook cultureel 'geladen' en dynamisch. De commissie adviseert bovendien het begrip te verruimen – ook particulier bezit behoort tot de Collectie Nederland – en publieke toegankelijkheid als criterium toe te voegen.
- Heroverweeg alle aanwijzingscriteria (niet alleen onvervangbaar en onmisbaar) en stap over naar een set beschermingscriteria waarvan de onderlinge verhouding helder is: iets is beschermwaardig als het onvervangbaar is én van onmisbaar cultuurhistorisch óf onmisbaar maatschappelijk belang voor de Collectie Nederland.
- Laat de beschermingscriteria niet alleen gelden voor cultuurgoederen en verzamelingen, maar ook voor ensembles.
- Laat alleen roerend cultureel erfgoed voor bescherming in aanmerking komen dat minimaal tien jaar oud is en minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig.

Systematiek

- Stap af van het lijststelsel – het register – ten gunste van een meer dynamische en meer realistische beschermingssysteem, die enerzijds bescherming in een context van vrij verkeer van goederen in de Europese Unie mogelijk maakt, en anderzijds de handel zo min mogelijk frustreert, het particulier eigendom zoveel mogelijk respecteert en de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland stimuleert.
- Zorg voor een reëlere aankooptijd voor kopers dan de huidige zes weken die in de Erfgoedwet staan vermeld in relatie tot het register – bijvoorbeeld zes maanden.
- Geef meer centrale sturing aan de bescherming van publiek bezit: bescherm gemeentelijke, provinciale en waterschapscollecties op gelijke wijze als de Rijkscollectie. In dit kader is meer helderheid nodig in de paragrafen 4.2 en 4.3 van de Erfgoedwet.
- Veranker de advisering door een onafhankelijke deskundigencommissie in de Erfgoedwet zodat het beschermwaardigheidsvraagstuk niet afhankelijk is van de politieke signatuur van het moment.

Financiën

- Creëer een stevig financieel fundament voor een actief, betrokken beschermingsbeleid door de overheid, onder meer door het Nationaal Aankoopfonds en zijn doelstellingen en daaraan gekoppeld budgetten wettelijk te verankeren. Gebruik het Nationaal Aankoopfonds alleen voor museale en erfgoed gerelateerde zaken: 50 miljoen euro voor de grotere museale aankopen, 35 miljoen euro voor aankopen in het kader van bescherming en 15 miljoen euro voor het dekken van schade aan of verlies van bruiklenen die onder de indemniteitsregeling vallen.
- Maak mogelijk en leg wettelijk vast dat de compensatie van eigenaren van beschermde werken niet alleen conservering, restauratie en duplicatie betreft, maar ook beveiliging.
- Evalueer de Bijdrage Beschermd Cultuurofgoed zoals belegd bij het Mondriaan Fonds.
- Stimuleer, ter aanvulling op de Geefwet, de financiële betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland middels nieuwe schenkingsregelingen en 'participatieconstructies' bij aankopen.

Reikwijdte bescherming

- Rek de bescherming van roerend cultureel erfgoed op tot Caribisch Nederland (Bonaire, Saba en Sint Eustatius) indien daaraan vanuit Caribisch Nederland behoefte is.
- Bescherm ensembles als geheel.
- Pas de definitie van erfgoed in de Erfgoedwet subtiel aan door te spreken van 'uit het (*recente*) verleden geërfde materiele en immateriële bronnen.'
- Voor welke beschermingssystematiek ook wordt gekozen, maak in de wet duidelijk wie de doelgroep van de bescherming is: particuliere eigenaren, publieke eigenaren of beiden.

Overige aanbevelingen

De commissie doet ook een drietal aanbevelingen die niet direct gerelateerd zijn aan de Erfgoedwet.

- Stimuleer verwante commissies te werken met de beschermingscriteria zoals geformuleerd in de Erfgoedwet.
- Formuleer beleid voor het behoud en beheer van particuliere verzamelingen en nalatenschappen van kunstenaars.
- Maak de Commissie Collectie Nederland gesprekspartner van de commissie die zich samen met herkomstlanden gaat buigen over 'vrijwillig bezitsverlies'.

Beoordelingscommissies (bescherming) roerend cultureel erfgoed

- De *Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen* bestaat sinds 1997 en valt onder het ministerie van Financiën. Zij beoordeelt of erfstaten dan wel erfgenamen in aanmerking komen voor schenken van kunst via de successieregeling zoals is voorzien in de Successiewet. Als dat zo is, wordt een deel van de erfbelasting niet in geld maar met een kunstwerk betaald. Het bedrag dat met de successiebelasting wordt verrekend, bedraagt 120 procent van de getaxeerde waarde. Het werk wordt daarmee eigendom van de Staat en onderdeel van de Collectie Nederland. Om in aanmerking te komen moet een kunstvoorwerk of cultuurofgoed van nationaal cultuur- of kunsthistorisch belang zijn. De voorwaarden zijn:
 - Het voorwerp is opgenomen in het register van beschermde cultuurofgoederen en verzamelingen.
 - Het kunstvoorwerk staat niet in het register, maar voldoet wel aan de criteria voor aanwijzing en plaatsing in het register.
 - Het voorwerp:
 - wordt regelmatig tentoongesteld;
 - is een hoogtepunt in het oeuvre van een bekende kunstenaar;
 - is belangrijk vanwege zijn herkomst;
 - maakt deel uit van een waardevolle verzameling.
- De *Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten* toetst of de beschermwaardigheid van museale objecten bij afstoting door musea moet worden ingeroepen, wanneer daarop door belanghebbenden een beroep wordt gedaan. De Commissie Beschermwaardigheid gebruikt alle criteria uit de Erfgoedwet behalve ‘uitzonderlijke schoonheid’ en alle criteria uit *De museale weegschaal* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- De *Ethische Codecommissie voor Musea* adviseert gevraagd en ongevraagd over de inhoud en toepassing van de Ethische Code. Deze code is een vrije vertaling van de ICOM Code of Ethics of Museums uit 2004, de basis voor de beroepsethiek in de museale sector in Nederland. Laatst uitgebrachte advies in 2020 gaat over de omgang met collecties bij dreigend faillissement.

Vervolg adviestraject

Voorliggend advies is een *tussenadvies*, waarin de commissie zich heeft beperkt tot onderwerpen die relevant zijn voor de evaluatie van de Erfgoedwet en waarin zij een eerste aanzet geeft voor haar visie op de dynamische Collectie Nederland. In het vervolgtraject geeft de commissie verder invulling aan haar visie op de Collectie Nederland en adviseert zij hoe deze een toonbeeld kan worden van het rijke culturele heden en verleden van Nederland.

Daarnaast voert zij een inventarisatie uit van cultuurgoederen en verzamelingen in particulier en publiek bezit, met als achterliggende vragen: wat is er in Nederland aanwezig en welke cultuurgoederen dienen te worden beschermd?

De commissie hoopt dat u de aanbevelingen uit dit briefadvies overneemt, zodat de commissie, samen met partners, een nieuwe systematiek kan uitdenken op basis van de door haar geformuleerde uitgangspunten. Onderdeel van de nieuwe systematiek is de samenhang tussen verwante commissies die zich bezighouden met het verwerven en vervreemden van cultuurgoederen.

De commissie is voornemens in het najaar van 2021 haar eindrapport te presenteren. Hierna kan zij haar taak als vaste adviescommissie inzake de bescherming van roerend cultureel erfgoed op zich nemen.

Bijlagen

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

>Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

Raad voor Cultuur
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE DEN HAAG

Erfgoed en Kunsten
Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
19342834

Datum **03 APR. 2020**
Betreft Commissie inzake bescherming roerend erfgoed

Geachte Raad,

Met mijn brief van 17 december 2019 (kamerstuk 32820-332) heb ik mijn beleidsreactie op het advies *Van terughoudend naar betrokken. Hoe cultuurgooederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen* van de onafhankelijke Adviescommissie Bescherming Cultuurgooederen (hierna: commissie-Pechtold) naar de Tweede Kamer gestuurd.

Ons erfgoed laat zien waar we vandaan komen, hoe we ons ontwikkelen en helpt ons het heden te duiden. Erfgoed verbindt en de betekenis ervan is blijvend in beweging. Hierdoor is wat tot ons erfgoed behoort onderhevig aan verandering. De Collectie Nederland is dan ook dynamisch en nooit af en wat we voor Nederland willen behouden en voor toekomstige generaties willen bewaren, dient met zijn tijd mee te gaan. Mijn uitgangspunt is het erfgoed in Nederland te beschermen en te voorkomen dat onmisbare en onvervangbare onderdelen naar het buitenland verdwijnen.

In mijn beleidsreactie op het rapport van de commissie-Pechtold kondigde ik verschillende concrete maatregelen aan om de bescherming van belangwekkend cultureel erfgoed te verbeteren. Een van de eerste benodigde stappen is om een duidelijke en overkoepelende visie op de samenstelling en de ontwikkeling van de Collectie Nederland te vormen. Zicht op de Collectie Nederland als geheel is nodig voor mijn visie op de beschermde cultuurgooederen in particulier bezit. Slechts met een beeld van het geheel, kan er geoordeeld worden over de samenstelling van het te beschermen particuliere deel.

Met het oog hierop wil ik u verzoeken om een commissie in te stellen. Ik wil deze commissie vragen over drie deelonderwerpen te adviseren.

Ten eerste wil ik haar vragen:

- Een duidelijke en overkoepelende visie te ontwikkelen op de dynamische Collectie Nederland. Hoe zou de Collectie Nederland een toonbeeld kunnen worden van het rijke culturele verleden en heden van ons land? Welke periodes of kunstuitingen krijgen in de huidige Collectie Nederland te weinig aandacht of zijn onderbelicht?
- Een aanbeveling te doen over hoe de visie op de dynamische collectie Nederland en het register actueel gehouden kunnen worden.

Tevens wil ik de commissie verzoeken om met behulp van deze visie:

- De invulling van het register van beschermde cultuuroederen te beoordelen: wat zijn hierin hiaten, wat kan er van de lijst verdwijnen, en hoe kan de lijst actueel gehouden worden?
 - o Welke werken in het register passen niet (meer) in de dynamische visie op de Collectie Nederland? Of welke vergelijkbare cultuuroederen zijn reeds in publiek bezit? Dit om te kunnen beoordelen welke werken uit het register kunnen worden afgevoerd.
 - o Een inventarisatie van de belangwekkende cultuuroederen in Nederland in particulier bezit te maken met de visie op de dynamische Collectie Nederland en hetgeen reeds in publieke collecties aanwezig is, in het achterhoofd. Welke particuliere cultuuroederen dienen beschermd te worden en dus opgenomen te worden in het register?

Onze referentie

Ten slotte wil ik de commissie ook vragen om:

- Te bezien of de huidige open aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet, te weten 'onmisbaar' en 'onvervangbaar' meer duiding behoeven, rekening houdend met de huidige tijdgeest en ontwikkelingen in de samenleving.
- Een aanbeveling voor een samenhang tussen de verwante commissies die zich bezig houden met het verwerven en vervreemden van cultuuroederen (zoals Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen en de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid). Hoe kan de samenhang worden versterkt, ook in de wijze van beoordeling?

Graag vraag ik de Raad om bij het uitvoeren van deze opdrachten aandacht te schenken aan de balans tussen enerzijds het publieke belang van behoud van cultuurbezit voor Nederland en anderzijds het belang van de individuele particuliere eigenaar. Een goede betrokkenheid van en omgang met de particuliere eigenaren is in dit proces onontbeerlijk.

Ik vertrouw op de expertise van de Raad om een commissie samen te stellen met gezaghebbende personen vanuit onder andere de kunsthandel, de wetenschap, particuliere eigenaren en musea.

De omstandigheden en impact van COVID-19, zorgen voor een uitzonderlijke situatie. Graag wil ik u verzoeken om te pogen vóór de zomer 2020 een commissie te presenteren die hiermee aan de slag kan. Daarnaast wijs ik u op de op handen zijnde evaluatie van de Erfgoedwet, en ontvang ik de adviezen die hiermee samenhangen graag voor 1 februari 2021, zodat deze in de evaluatie meegenomen kunnen worden.

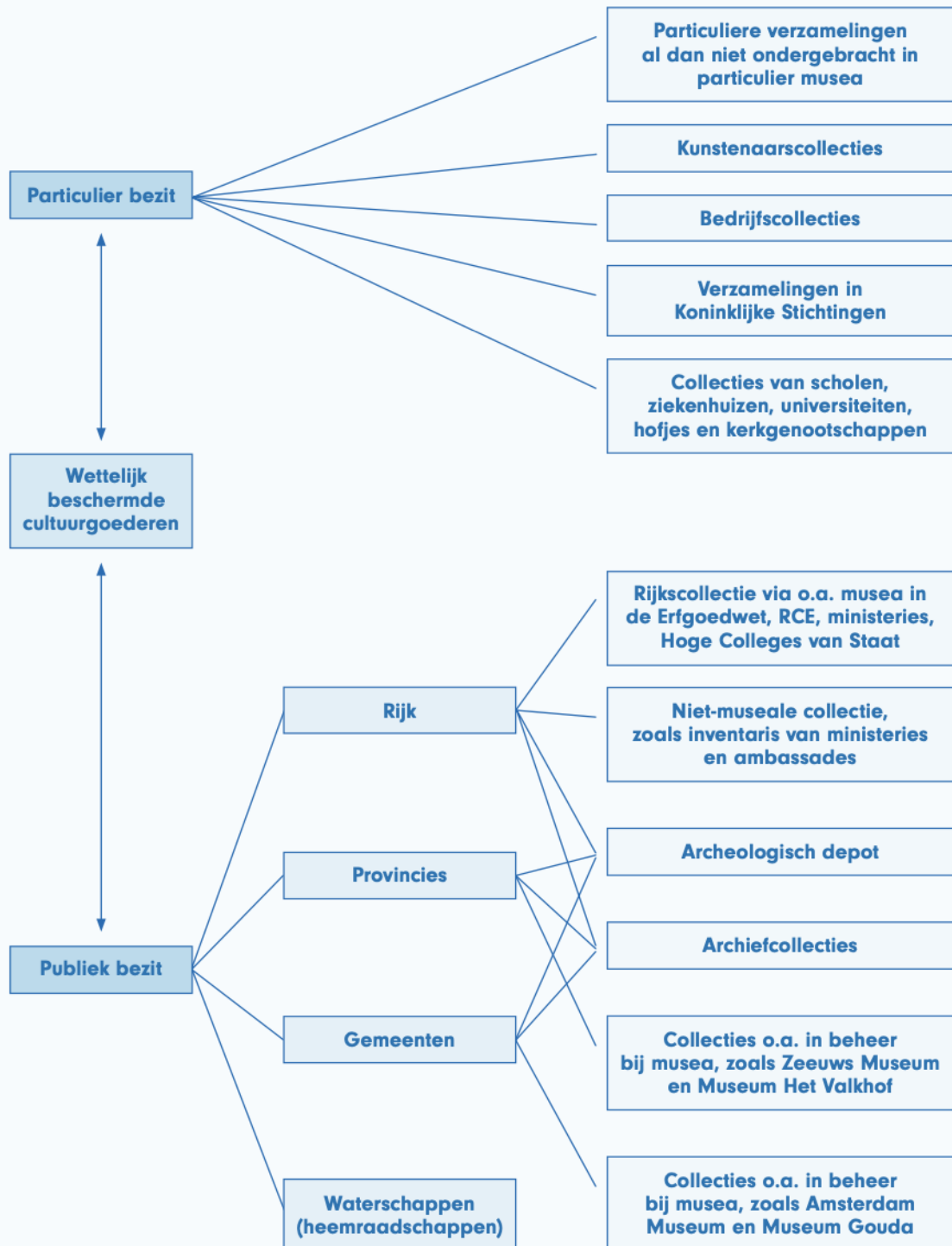
Ik wil u bij voorbaat danken voor uw inzet en expertise.

Met vriendelijke groet,

de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Ingrid van Engelshoven

Globaal overzicht roerend cultureel erfgoed in Nederland ^[1]

¹ Hieronder verstaat de Commissie Collectie Nederland cultuurobjecten, verzamelingen en ensembles.

Gesprekspartners

[Irene Asscher-Vonk](#)

Voorzitter Museumvereniging

[Fusien Bijl de Vroe](#)

Directeur Vereniging Rembrandt

[Jan Bijmans](#)

Programmamanager Belastingdienst Zeer Vermogende Personen

[Niels de Boer](#)

Directielid Kunsthandel P. de Boer

[Laura van Breen](#)

Hoofd Kunstcollecties Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

[Heleen Buijs](#)

Voorzitter Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten

[Joop van Caldenborgh](#)

Eigenaar en oprichter Museum Voorlinden

[Machteld Claessens](#)

Senior advocaat Stibbe

[Steven Coene](#)

Hoofd collecties en presentatie Koninklijke Verzamelingen

[Geert Corstens](#)

Voorzitter Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen

[Rob Defares](#)

Kunstverzamelaar en oprichter Hartwig Art Production | Collection Fund

[Taco Dibbits](#)

Hoofddirecteur Rijksmuseum

[Nina Duggen](#)

Senior inspecteur Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

[Rudi Ekkart](#)

Voormalig directeur Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie

[Mitchell Esajas](#)

Medeoprichter New Urban Collective en The Black Archives

[Kathleen Ferrier](#)

Voorzitter Nederlandse Unesco Commissie

[Emilie Gordenker](#)

Directeur Van Gogh Museum

[Marja van Heese](#)

Senior inspecteur Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

[Claudia Hörster](#)

Directeur Koninklijke Verzamelingen

[Susan Lammers](#)

Algemeen directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

[Eelco van der Lingen](#)

Directeur Mondriaan Fonds

[Iris Looman](#)

Strategisch adviseur Roerend erfgoed en Rijkscollectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

[Mirjam Moll](#)

Directeur Museumvereniging

[Martijn van Nieuwenhuyzen](#)

Directeur De Pont

[Alexander Pechtold](#)

Voorzitter Adviescommissie Bescherming Cultuurgooderen

[Wim Pijbes](#)

Directeur Stichting Droom en Daad

[Wiet Pot](#)

Kunstverzamelaar

[Timo de Rijk](#)

Directeur Design Museum Den Bosch

[Marielies Schelhaas](#)

Secretaris-generaal Nederlandse Unesco Commissie

[Barbara Siregar](#)

Directeur Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

[Jan Six](#)

Directeur Jan Six Fine Art

[Valika Smeulders](#)

Hoofd geschiedenis Rijksmuseum

[Koosje Spitz](#)

Adviseur erfgoed Nederlandse Unesco Commissie

[Sietske van Zanten](#)

Directeur LAM

Bronnen en literatuur

- Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen / Raad voor Cultuur, *Van terughoudend naar betrokken – hoe cultuurgoederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen*, 2019
- Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties / Raad voor Cultuur, *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties*, 2020
- Adviescommissie restitutie cultuurgoederen Tweede Wereldoorlog / Raad voor Cultuur, *Streven naar rechtvaardigheid. Evaluatie beleid restitutie naziroofkunst*, 2020
- Boekmanstichting, *Boekman cahier #124 - Wie bepaalt wat erfgoed is?*, 2020
- Campfens, Evelien, 'Whose Cultural Objects? Introducing Heritage Title for Cross-Border Cultural Property Claims', in: *Netherlands International Law Review*, 67, 2020, p. 257-295
- De Balie en Boekmanstichting, 'Collectie Nederland: Wat is Nederlands Erfgoed' en 'Collectie Nederland: Toekomstig Erfgoed', de Balie TV op 4 maart 2020 en 2 juli 2020
- Die Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien, *Das neue Kulturgutschutzgesetz. Handreichung für die Praxis*, 2017
- Eerste Kamer der Staten-Generaal, 'Uitvoeringswet Unesco-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer en eigendomsoverdracht van cultuurgoederen', verkregen via www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/31255_uitvoeringswet_unesco
- Ethische Codecommissie voor Musea, *Omgang met collectie bij dreigend faillissement*, 2020
- Grijzenhout, Franz, *Erfgoed – de geschiedenis van een begrip*, 2007
- Hall, Stuart, 'Cultural Identity and Diaspora'. In: *Framework* 36, 1996, p. 222-237
- Hall, Stuart, 'Whose heritage? Un-settling 'The heritage', re-imagining the post nation'. In: *The Politics of Heritage: The Legacies of 'race'*, 2005, p. 3-13
- Harrison, Rodney, *Heritage. Critical approaches*, 2013
- Hecht, Peter, *De Collectie Nederland is niet af*, Vereniging Rembrandt, 2018
- Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, 'Beschermd cultuurgoederen', verkregen via www.inspectie-oe.nl
- Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, 'Het register/de lijst', verkregen via www.inspectie-oe.nl
- Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, *Behandeling van aanvragen voor uitvoervergunningen voor cultuurgoederen*, 2019
- Internationale wetgeving inzake bescherming roerend cultureel erfgoed, verkregen via:
www.artscouncil.org.uk, <https://codex.vlaanderen.be>,
www.kulturgutschutzdeutschland.de, www.legifrance.gouv.fr,
www.vlaanderen.be, www.patrimoineculturel.cfwb.be

- Luger, Tessa, ‘Gedeeld erfgoed, gedeelde waarden?’, in: *Herzamelen en herbestemmen. Waarderen van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen*, 2020
- Merryman, John Henry, Two Ways of Thinking About Cultural Property, in: *The American Journal of International Law*, Vol. 80, No. 4, 1986, p. 831-853
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Invoer en uitvoer van cultuurgoederen*, 2016
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Beleidsreactie op rapport Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen*, 17 december 2019
- Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Deltaplan voor het cultuurbehoud – onderdeel: plan van aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie*, 1990
- Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Kiezen voor kwaliteit. Beleidsnota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed*, 1990
- Mondriaan Fonds, ‘Beschermd Cultuurgoed’, verkregen via www.mondriaanfonds.nl
- Mondriaan Stichting en Erfgoed Nederland, *Voor de eeuwigheid? Over collectiebeleid in Nederland*, 2008
- Mondriaan Stichting, ‘Aankoopfonds Collectie Nederland’, in: *Staatscourant* 1999, nr. 192, pag. 11
- Museumvereniging, *LAMO 2016*, 2016
- Nederlandse Unesco Commissie, *Een wapen in vreedstijd*, 2020
- Overheid.nl, ‘Erfgoedwet’, verkregen via www.wetten.overheid.nl
- Overheid.nl, ‘Successiewet 1956’, verkregen via www.wetten.overheid.nl
- Overheid.nl, ‘Wet tot behoud van cultuurbezit’, verkregen via www.wetten.overheid.nl
- Raad voor Cultuur, *Advies Actualisering WBC-lijst, wet tot behoud van cultuurbezit*, 2001
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘Beschermd cultuurgoederen en verzamelingen’, verkregen via www.data.collectienederland.nl
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘Collecties van 120 musea en andere cultuurinstellingen bijeen’, verkregen via www.collectienederland.nl
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘De Erfgoedmonitor’, verkregen via www.erfgoedmonitor.nl
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Op de museale weegschaal: collectiewaardering in 6 stappen*, 2013
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘Rijksmonumentenregister’, verkregen via www.monumentenregister.cultureelerfgoed.nl
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘Register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen’, verkregen via <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/beschermde-cultuurgoederen>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘De geschiedenis van het begrip Collectie Nederland’, verkregen via <https://erfgoedmonitor.nl/de-geschiedenis-van-het-begrip-collectie-nederland>

- Tropenmuseum, Afrika Museum, Museum Volkenkunde en Wereldmuseum, *Herzamelen en herbestemmen. Waarderen van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen*, 2020
- Sjouke, P.S., Wet tot behoud van cultuurbezit, deel 52a in de serie Nederlandse Wetgeving van Schuurman & Jordens, 2002
- Stengs, Irene, 'Anticiperend erfgoed'. In: *Wie bepaalt wat erfgoed is?* Boekmancahier 124, 2020, p. 12-17
- Steenbergen, Renée, *Iets wat zo veel kost, is alles waard. Verzamelaars van moderne kunst in Nederland*, 2002
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, 'Memorie van Toelichting', 2014, verkregen via www.eerstekamer.nl
- Vereniging Rembrandt en Stibbe, *Zorgvuldige omgang met kunst in het publiek domein. Bouwstenen voor een toekomstbestendige regeling*, 2014
- Vlaams Parlement, 'Memorie van Toelichting bij ontwerp van decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang', zitting 2002-2003, selectie uit stuk 1339

Commissieleden

[Sybrand van Haersma Buma \(voorzitter\)](#)

Burgemeester van Leeuwarden

[Brigitte Bloksma \(vicevoorzitter\)](#)

Directeur-bestuurder van buitenplaats Kasteel Wijlre, lid Raad voor Cultuur

[Robert Aronson](#)

Eigenaar Aronson Antiquairs

[Vanessa van Baasbank](#)

Bedrijfsjurist en directiesecretaris bij Stedelijk Museum Amsterdam

[Meta Knol](#)

Directeur Leiden European City of Science

[Wayne Modest](#)

Inhoudelijk directeur Nationaal Museum van Wereldculturen

[Axel Rüger](#)

Secretary and CEO of the Royal Academy of Arts, London

[Chris Stolwijk](#)

Algemeen directeur van het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

[Kitty Zijlmans](#)

Hoogleraar Kunstgeschiedenis 1800 tot heden/World Art Studies, Universiteit van Leiden

De commissie wordt vanuit het bureau van de Raad voor Cultuur ondersteund door de beleidsadviseurs Philippine Jenster en Mirjam van der Linden.